

Obiteljske vrijednosti i neki aspekti socijalne zaštite obitelji

Tonči Matulić
Katolički bogoslovni fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Izvorni znanstveni članak
UDK: 173:304
Primljeno: svibanj 2002.

Prvi dio ovoga rada bavi se analizom rezultata empirijskih istraživanja glede stavova građana o obiteljskim vrijednostima. Pokazatelji su jasni i nedvosmisleni: obitelj je još uvijek visoko cijenjena u našem društvu te dominira ljestvicom vremenitih vrijednosti naših građana. U nastavku rada, u drugom i trećem dijelu, uzimaju se u razmatranje dvije glavne stavke iz života i djelovanja bračnog i obiteljskog života: rađanje i odgoj djece. Izdvajaju se teme odgovornog roditeljstva, planiranja obitelji, humane reproduktivne medicine te majčinstva i roditeljstva kao mjesta od posebne "političke" važnosti, s naglaskom na prijeku potrebu njihove društvene zaštite i promicanja u svrhu stvaranja pozitivne klime kod građana za zasnivanje obitelji i rađanje djece. Odgoj djece je razmatran u kontekstu uloga i zadaća obitelji, škole i Crkve, s naglaskom na zaštitne mjere prema vrijednosnim momentima odgoja i uzajamnom poštivanju kompetencija te na zaštitne mjere protiv obiteljskog nasilja. U zadnjem, četvrtom dijelu rada, razmatra se obitelj u novonastalim društvenim okolnostima. Na javu izbijaju neki važni aspekti socioekonomske zaštite obitelji, među kojima se posebno ističu potrebe konkretnih mjera zaštite obitelji u uvjetima nezaposlenosti i kompeticije na tržištu rada, te mjera koje bi osiguravale obiteljsku plaću i poštivanje prava djece.

Ključne riječi: obiteljske vrijednosti, obiteljska politika, zaštita obitelji, obiteljska plaća, rađanje, odgoj, djeca.

UVOD¹

Suvremeni utjecaji na vrijednosti obitelji, obiteljskog života i obiteljskog zajedništva više pogoduju raslojavanju nego konsolidaciji u okvirima suvremenih društvenih gibanja i vrijednosnih stečevina. Međutim, mogućnosti vraćanja na povijesno definirane, predzadane vrijednosne matrice, koje su uvjetovale tradicionalnu obitelj u njezinu nastajanju, življenju i djelovanju, danas su stavljene *ad acta*. Ta je spoznaja utemeljena na gibanjima obitelji u suvremenom društvu, te kao takva bitno utječe na misaono usmjerenje naših promišljanja. Definiranje smisla ovome ide u prilog pronalaženju načina i mogućnosti da se dođe do konkretnoga, empirijski istraženog i utemeljenog uvida u uporište (ili uporišta) na kojemu građani temelje svoju ideju o obitelji. No tu postoji opasnost da se empirijski utemeljeni uvid u stanje očekivanja glede obitelji

poistovjeti sa stvarnim i konkretnim ostvarivanjem, odnosno življenjem onoga što pojedinci, bilo žene ili muškarci, kažu da spada u njihovu životnu, prije svega vrijednosno-moralnu obiteljsku preferenciju. Jedno su uvjerenja, želje, očekivanja i mogućnosti, a sasvim nešto drugo konkretno, egzistencijalno ostvarivanje tih istih uvjerenja, želja, očekivanja i mogućnosti. To je važno naglasiti da bi se dodatno deideologizirao okoliš koji naginje prema krivim i jednostranim interpretacijama empirijski utemeljenog uvida u stanje obitelji u našem društvu, te da bi se uzela zaozbiljno odlučnost poruke kuda bi trebalo ići u stvaranju i pronalaženju pozitivnih mjera i uvjeta za ostvarivanje iskazanih uvjerenja, želja, očekivanja i mogućnosti naših građana glede obitelji. Opće obiteljsko dobro, naime, nije puka apstraktna kategorija, nego praktična kategorija stavljena u životni odnos između službene

¹ Ovaj rad predstavlja dio istraživanja i promišljanja u svrhu doprinosa izradi "Nacionalne obiteljske politike" (u daljnjem tekstu NOP). Obveza davanja doprinosa proizašla je iz članstva u Radnoj skupini (nadalje RS) za izradu NOP pri Državnom zavodu za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži (nadalje DZZOMM) Republike Hrvatske (nadalje RH).

politike i građana s egzistencijalnim zahtjevima i potrebama. Da se razumijemo, empirijsko utemeljenje stavova građana o obitelji ne uzima se kao polazište u izgrađivanju obiteljskog trijumfalizma, a još manje kao polazište u izgrađivanju obiteljskog fatalizma. Ono prvenstveno služi kao polazište za zdravo rasuđivanje u svrhu poduzimanja konkretnih mjera od strane NOP-e.

Ranijespomenuti pristup vlastit je prije svega sociologiji i sociološkom istraživanju i definiranju činjeničnog stanja stvari. No takav pristup nije vlastit teološkoj znanosti i njezinoj metodi znanstvenog istraživanja. Stoga je važno istaknuti dvije stvari. Prvo, empirijska istraživanja su faktične naravi. To znači da su utemeljena u stavovima naših građana, te su kroz istraživanja postala dostupna svima koji su zainteresirani za njih. Drugo, teološko promišljanje o rezultatima empirijskih istraživanja ima svoje zadanosti, a one ovise upravo o pristupu teologa i njegove teologije fenomenu obitelji u suvremenom društvu. Radna skupina za izradu NOP-e sastavljena je po načelu interdisciplinarnosti koja legitimira i teološko, to jest vrijednosno-moralno promišljanje o obitelji iz jedne specifične, teološke – katoličke perspektive. Teološka perspektiva nije političkoga karaktera, iako svojim pristupom može obogatiti politiku, kao što i politička perspektiva nije teološkoga karaktera iako može, a držimo da bi i morala, u datim okolnostima uvažavati također vrijednosno-moralne stavove koje joj teologija stavlja na raspolaganje. Ti stavovi su svojstveni vjerskom opredjeljenju određenog broja građana RH. Odatle i potječe opravdanost teološke i crkvene zauzetosti za obitelj i obiteljsku problematiku.

Rad je podijeljen u četiri točke, definirane kao četiri sadržajne cjeline, s dodatnim podjelama: prva je usmjerena na isticanje obiteljskih vrijednosti koje proizlaze iz socioloških istraživanja provedenih posljednjih godina u RH; druga i treća povezane su s prethodnom točkom u mjeri u kojoj se njihove teme podu-

daraju s temama u tim istraživanjima, a usmjerene su na rađanje i odgoj djece te problematiku povezanu s tim oblicima života i djelovanja obitelji; četvrta točka ide za isticanjem nekih socioekonomskih aspekata zaštite obitelji.²

OBITELJSKE VRIJEDNOSTI

Posljednjih je godina u RH provedeno nekoliko socioloških istraživanja s veoma značajnim i relevantnim datostima o stanju, stremljenjima, željama, mogućnostima i perspektivama obitelji, obiteljskog života i zajedništva u nas. Pritom prije svega mislim na dva istraživanja: prvo je djelomično izvješće rezultata znanstvenoistraživačkog projekta provedenoga na uzorku od 1.003 građana RH u razdoblju od 05. do 29. travnja 1999. godine, pod naslovom *Europsko istraživanje vrednota* (EVS-1999./di, 2000.:173–503); drugo je djelomično izvješće rezultata socioreligijskog istraživanja provedenoga na uzorku od 1.245 hrvatskih građana u razdoblju od 15. studenog do 10. siječnja 1998. godine, pod naslovom *Vjera i moral u Hrvatskoj* (VMH/di, 1998.:461–700).³

Važnost i vrijednost obitelji u životu građana Republike Hrvatske

Istraživanje EVS-1999. sadržavalo je pitanje “odgovorite, za svaki od dolje navedenih pojmova, koliku važnost zauzimaju u Vašem životu” (EVS-1999./di, Črpić, Rimac, 2000.: 191). Odgovori slijede u tablici 1.

Kad se odgovor “veoma važno” iskazan u 78,8% ispitanika pribroji odgovoru “važno” iskazan u 19,4% slučajeva, dolazi se do 98,2% odgovora o “pretežnoj važnosti” obitelji u životu građana RH. Ovaj pokazatelj ističe da ne samo da obitelj nije iščezla, bilo kao stvarnost bilo kao želja, nego da (pored svih negativnih prividnosti današnjega vremena) ona još uvijek visoko kotira na ljestvici vrijednosti suvremenog čovjeka u hrvatskom društvu.

² Na ovom mjestu izražavam zahvalnost krčkom biskupu mons. Valteru Županu, predsjedniku Vijeća za obitelj (dalje VZO) Hrvatske biskupske konferencije (dalje HBK), na čiju sam molbu ušao u članstvo Radne skupine za izradu NOP-e, zatim prof. Gordanu Črpiću iz Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve u Zagrebu, koji nam je velikodušno učinio dostupnima u računalu rezultate socioloških istraživanja kojima se služimo u ovom prilogu. Nadalje, zahvaljujem od srca svima onima koje sam susretao na sastancima RS-e za izradu NOP-e, posebno njezinu voditeljicu, prof. dr. Vladi Puljizu, kao i svim dje-latnicima DZZOMM, na čelu s ravnateljicom Zavoda dr. sc. Adinom Dulčić.

³ Osim rezultatima istraživanja na populaciji hrvatskih građana, koristimo se i rezultatima istog istraživanja, ali provedenoga na populaciji 692 ispitanika-studenata četiriju hrvatskih sveučilišta u razdoblju od 15. travnja do 15. lipnja 1999. godine, a obradenih u neobjavljenom magistarskom radu Gordana Črpića pod naslovom “Religioznost studenata u Republici Hrvatskoj”.

Tablica 1.

Temeljne vrednote hrvatskih građana

Stvarnosti	Veoma važno	Važno	Nevažno	Posve nevažno	Ne znam	Nema odgovora
1. Posao	46,9	48,7	3,4	0,4	0,3	0,4
2. Obitelj	78,8	19,4	1,1	0,1	0,0	0,6
3. Prijatelji i poznanici	37,9	58,4	2,8	0,1	0,3	0,5
4. Slobodno vrijeme	25,4	61,9	10,2	0,5	0,9	1,1
5. Politika	4,3	26,4	48,0	18,6	1,7	1,0
6. Religija	23,7	51,7	16,7	5,1	1,9	0,8

Osim toga, u odnosu na druge pojmove obitelj je sveukupno najviše rangirana "važnost", što nesumnjivo izražava vrijednost obitelji kod građana RH (usp. EVS-1999./di, Aračić, Nikodem, 2000.:291–311).

Kada su u pitanju životni uvjeti, a usput, budi rečeno, upravo se na njih može utjecati kvalitetnom NOP-om, na pitanje "u kojoj ste mjeri zabrinuti za životne uvjete?" građani daju sljedeće odgovore (EVS-1999./di, Črpić, Rimac, 2000.:223) u tablici 2.

"Pretežna zabrinutost" za svoju obitelj izražena je u visokih 90,5% ispitanika. To jasno

govori da postoje ozbiljne prijetnje, opasnosti i nesigurnosti koje pogađaju obitelj. Osim toga, ovaj pokazatelj potvrđuje da je građanima stalo do svoje obitelji, a što potvrđuje njezinu privlačnost kao vrijednosti, te da su zabrinuti za njezinu sadašnjost i budućnost. U tome bi valjalo gledati i šansu za NOP-u koja bi trebala uklanjati bojazni i nesigurnosti te doprinijeti učvršćivanju i konsolidaciji obitelji, to jest stvaranju pretpostavki za realizaciju očekivanja građana glede obitelji. Koliko je građanima stalo da se nešto poduzme na planu poboljšanja stanja i uvjeta u kojima se obitelj nalazi,

Tablica 2.

Zabrinutost za životne uvjete

Stvarnosti	Veoma zabrinut	Dosta zabrinut	Do određene mjere	Ne previše	Uopće nisam zabrinut	Ne znam	Nema odgovora
1. Vaše uže obitelji	38,6	31,6	20,3	8,5	0,9	0,0	0,1
2. Ljudi u Vašem susjedstvu	6,2	25,8	38,6	22,5	5,8	0,8	0,3
3. Ljudi iz regije u kojoj živite	4,5	24,0	40,6	23,2	5,7	1,4	0,6
4. Vaših zemljaka	6,6	25,4	39,3	21,2	5,4	1,5	0,6
5. Europljana	2,2	10,4	29,7	38,3	15,8	2,7	1,0
6. Ljudske vrste	13,7	21,8	31,3	21,5	8,1	2,8	0,8

Tablica 3.

Zauzetost za poboljšanje životnih uvjeta

Stvarnosti	Sigurno da	Da	Možda da, možda ne	Ne	Sigurno ne	Ne znam	Nema odgovora
1. Vaše najbliže obitelji	79,2	19,1	1,0	0,1	0,0	0,2	0,4
2. Ljudi iz vaše lokalne zajednice	15,3	52,3	28,6	2,3	0,3	0,8	0,4
3. Starim osobama u vašoj zemlji	18,4	56,9	21,2	1,5	0,2	1,1	0,6
4. Imigrantima u vašoj zemlji	5,5	26,1	45,7	15,1	3,9	3,2	0,6
5. Bolesnima i nemoćnima u vašoj zemlji	21,5	56,4	19,2	1,3	0,0	1,2	0,3

potvrđuju oni sami. Naime, na pitanje “biste li bili spremni učiniti nešto kako biste poboljšali životne uvjete?” (EVS-1999./di, Črpić, Rimac, 2000.:224), građani već prema pojedinačnoj “stvarnosti” odgovaraju u tablici 3.

Vrijednosti u postocima glede spremnosti na poboljšanje životnih uvjeta obitelji indikativne su. Sa “sigurno da” odgovara 79,2%, dok sa “da” odgovara 19,1% ispitanika, što rezultira u 98,3% “pretežne sigurnosti” u spremnost građana da nešto učine u svrhu poboljšanja životnih uvjeta najbliže obitelji. Istina, odgovore bi trebalo motriti iz stroge egzistencijalne perspektive pojedinog ispitanika, a ne iz perspektive prosuđivanja (ne)postojeće obiteljske politike. No obiteljska politika i ne bi trebala drugo doli stvoriti uvjete ili, barem, ponuditi mjere za poboljšanje životnih uvjeta obitelji, za koje je gotovo 98,3% građana spremno nešto učiniti. Moglo bi se retorički reći, da oni to stvarno mogu, i oni bi to učinili sami, no trebaju i pomoć od drugih čimbenika, a NOP je jedna od njih. Letimičan pogled na ostala pitanja i odgovore, vraća naše promišljanje na prethodno izrečene tvrdnje. Naime, obitelj je veoma cijenjena u našem društvu te, kao takva, pobuđuje veoma veliku pažnju, zauzetost i odgovornost kod građana RH. Politika koja bi trebala služiti narodu kao svojem izvoru za konkretno planiranje i djelovanje, ne bi smjela zanemariti te činjenice. Kad se tim spoznajama pridoda činjenica da je gotovo 83,2% ispitanika “pretežno zadovoljna” svojom obitelji, tada to treba shvatiti na način da građani ne očekuju izvrtanje smisla i značenja obitelji, koja se uglavnom shvaća u duhu tradicijskih vrijednosti. Građani također ne očekuju, barem ne u velikoj većini, niti temeljitu reviziju obitelji, u smislu da ona postane poligon za isprobavanje alternativnih oblika suživota, nego očekuju stvaranje povoljnih uvjeta za održanje obitelji onakve iz kakve su i sami potekli. To ne znači da žele zadržati i probleme kojih je sigurno u takvoj obitelji bilo, nego da žele živjeti u uvjetima zajedništva, ljubavi, tolerancije, međusobnog potpomaganja i razumijevanja. Nadalje, na pitanje “koliko ste zadovoljni sljedećim životnim stvarnostima u Vašem životu? (“1” na ovoj skali označava potpuno nezadovoljstvo, a “5” potpuno zadovoljstvo)” (VMH/di, Črpić, Rimac, 1998.:483), građani odgovaraju ovako:

Tablica 4.

Zadovoljstvo životnim stvarnostima

Tvrđnje	1	2	3	4	5
1. Svojim poslom	13,7	10,6	28,6	26,6	18,8
2. Financijskom situacijom	25,7	23,0	28,6	15,9	6,3
3. Svojom obitelji	2,7	2,3	11,1	25,9	57,3
4. Svojim zdravljem	9,5	11,7	23,0	28,2	26,9
5. Koliko ste u ovom trenutku zadovoljni svojim cjelokupnim životom?	3,8	7,9	32,8	38,2	17,0

Vidljivo je da su građani opet najzadovoljniji svojom obitelji, jer ih čak 57,3% izražava “potpuno zadovoljstvo”, a kad se tome pridoda 25,9% izraženoga “zadovoljstva”, 83,2% građana “pretežno je zadovoljno” sa svojom obitelji. U usporedbi s izraženim vrijednostima u postocima glede zadovoljstva građana s poslom, financijama, zdravljem, a posebno sa cjelokupnim životom, obitelj je daleko i veoma uvjerljivo na prvom mjestu. Zanimljiva je i spoznaja da građanima obitelj sama za sebe pruža više zadovoljstva nego život kao takav, a razloge za to bi trebalo potražiti, osim u primarnoj dvoznačnosti socioloških istraživanja, i u položaju drugih iskazanih vrijednosti, posebno onih materijalnoga reda (npr. financije). Naime, nezadovoljstvo na jednom planu neminovno utječe na porast zadovoljstva na drugom planu. Kako bilo, izraženi obiteljski optimizam ne bi trebalo shvatiti na način da je sve sjajno, nego najprije da je obitelj još uvijek tu, da je cijenjena njezina važnost, mjesto i uloga u životu pojedinca, te bi je upravo zbog te spoznaje valjalo bi štititi adekvatnim mjerama NOP-e.

Djeca, odgoj, roditeljstvo, majčinstvo

U okvirima empirijski utemeljenoga vrijednosnog odnosa građana prema obitelji, važno mjesto zauzimaju djeca i odgoj u obitelji. Za našu temu je od posebne važnosti pitanje “što mislite o sljedećim tvrdnjama? Slažete li se s njima ili ne?” (EVS-1999./di, Črpić, Rimac, 2000.:208). Građani su odgovorili kako slijedi:

Tablica 5.

Stavovi o smislu života, braku i djeci

Tvrđnje	Potpuno se slažem	Slažem se	Niti se slažem, niti ne	Ne slažem se	Uopće se ne slažem	Ne znam	Nema odgovora
1. Čovjek treba imati djecu da bi život imao smisla	32,8	38,3	15,0	10,9	2,0	0,8	0,3
2. Brak ili druga stabilna veza nužni su za sreću	22,1	40,5	16,6	16,6	2,3	0,9	1,1

Kad je u pitanju povezanost između smisla života i djece, tada ona rezultira u 71,1% "pretežnog slaganja" građana u njihovu esencijalnu povezanost. No ta spoznaja može i prevariti, budući da smisao života nije nužno povezan s djecom, te ih nije moguće doslovno poistovjeđivati; ako se smisao života ne odnosi isključivo na smisao bračnog i obiteljskog života, nego na smisao života općenito. Razlog tome valja potražiti u činjenici što neki bračni partneri, usprkos djeci, ne žive smisleni bračni i obiteljski život, a razlozi za to su različiti i nenabrojivi, dok neki drugi usprkos smislenom bračnom životu, nemaju djece. Smisao života kao takav aspirira na daleko više sfere negoli su to samo djeca koja doprinose osmišljavanju bračnog i obiteljskog života. Naime, smisao bračnog i obiteljskog života niti iscrpljuje niti može zadovoljiti sve zahtjeve smisla života općenito. Smisao braka i obitelji povezan s djecom daje do znanja gdje treba tražiti svrhu braka i obiteljske zajednice. Život bez djece nije besmislen, kao što i bračni i obiteljski život bez djece nije, ili ne mora biti, besmislen. No ipak 71,1% građana smatra da čovjek treba djecu za ostvarenje životnog smisla. Ovaj odgovor nije ni kriv ni neiskren ako ga se shvati u kontekstu užeg smisla bračnog i obiteljskog života. U tom bi slučaju trebalo primijetiti i visoko vrijednosno određenje građana prema djeci koja unose smisao u život bračnih partnera, ali i drugih članova obitelji. Osim toga, valja naglasiti da obitelj u prvom redu nema reproduktivnu funkciju, budući da je ta funkcija pridržana instituciji braka, već ona predstavlja zajednicu osoba koje su jedne prema drugima unutar same obitelji, a onda i prema ostatku društva i svijeta, u posebnom i jedinstvenom odnosu – ako ne nužno u biološkom (uvijek postoji mogućnost posvojenja

djeteta) onda svakako u psihološkom, emocionalnom, odgojnom, stambenom, financijskom i drugom smislu. S ovim je usko povezano i drugo pitanje, a glasi "koja od sljedećih tvrdnji najbolje opisuje Vaše stavove o roditeljstvu, odgovornosti prema svojoj djeci?" (EVS-1999./di, Črpić, Rimac, 2000.:210). Građani odgovaraju:

Tablica 6.

Stavovi o roditeljstvu, odgovornosti prema svojoj djeci

1. Obveza roditelja je da rade najbolje za svoju djecu, čak i uz žrtvu vlastita dobra	85,9
2. Roditelji imaju svoj život i od njih se ne može tražiti da žrtvuju svoje vlastito dobro za dobro svoje djece	5,6
3. Ni jedno ni drugo	6,9
4. Ne znam	1,1
5. Nema odgovora	0,5

Svijest o dužnosti roditelja da se skrbe "najbolje za svoju djecu" veoma je visoko rangirana, iako bi se moglo očekivao da to bude i bolje. Naime, gotovo 85,9% građana smatra da skrb za djecu ne bi trebala izostati i u situacijama kad bi trebalo žrtvovati neko vlastito dobro. U pozadini toga, vjerujemo, prije svega se nalazi svijest o roditeljstvu kao takvom, a onda i svijest o odgovornosti roditelja prema svojim obvezama. Briga za djecu svakako spada u najviši stupanj odgovornosti roditelja. No pritom se pojavljuje jedna zanimljivost, a tiče se odgovora na pitanje "ako žena želi imati dijete kao samohrana majka i ne želi stabilnu vezu s muškarcem, odobravate li joj to ili ne?" (EVS-1999./di, Črpić, Rimac, 2000.:208). Na to pitanje građani izražavaju sljedeće stavove:

Tablica 7.

Stavovi o samohranim majkama

	%
1. Odobravam	65,9
2. Ne odobravam	16,2
3. Ovisi	17,0
4. Ne znam	0,8
5. Nema odgovora	0,1

Iz priloženoga je zanimljivo uočiti da samo 16,2% ispitanika "ne odobrava" samohrano majčinstvo, dok ih 65,9% "odobrava", a 17,0% odgovora sa "ovisi", ostavljajući otvorenim odobranje i neodobranje. "Otvorenost" zasigurno ovisi o konkretnim okolnostima u kojima bi se pojedinac znao odrediti, naime da li dati ili ne dati podršku samohranom majčinstvu. Fenomen odobravanja samohranog majčinstva donekle stavlja u pitanje ranije evidentiranu činjenicu da 98,2% građana daje "pretežnu važnost" obitelji u svome životu, pri čemu je polazište da se na obitelj gleda kao na zajednicu koja nastaje iz braka. Valja imati na umu da je u današnje vrijeme fenomen samohranog majčinstva usko povezan s fenomenom rastave, pri čemu se iz godine u godinu evidentira porast broja rastavljenih na ukupan broj sklopljenih brakova (Akrap, 2001.:101–102; Puljiz, 2001.:28; Korać, 2001.:154).

Izneseni rezultati nameću temeljno pitanje: što je to obitelj? Bilo je za očekivati da se na samom početku ovoga priloga daje odgovor na to pitanje, no to nije direktna tema našega priloga. Stoga je odgovor na to pitanje ostavljen po strani. Svejedno se pitamo: je li obitelj osamljena starica koja je ostala sama u selu ili u gradu? Je li obitelj muž i žena koji ne mogu imati biološku djecu? Je li obitelj brat i sestra, neoženjen i neudana, koji zajedno žive u očinskoj kući? Je li obitelj kućanstvo u ekonomskom, sociološkom, biološkom ili nekom četvrtom smislu, ili pak sve to zajedno? Je li obitelj samohrana majka s jednim ili više djece? Ili, je li obitelj pravna, intimna, životna, krvna, ekonomska, politička, stranačka, nacionalna, religijska ili kulturna stvarnost? Tko odnosno što čini obitelj? Nužno je imati mini-

mum slaganja o pojmu obitelji, inače će nastati efekt "gluhih telefona", u smislu da svi nešto govore ali da se ne zna o čemu se govori.⁴ Iz teološke perspektive, odgovor na pitanje naravi obitelji danas je svima iole upućenijima u obiteljsku problematiku jasan, nije do kraja jasan i jednoznačan neupućenima, ali je ipak odgovor. Najprije, obitelj izrasta iz braka, što znači da u temeljima zajednice osoba u obitelji ili samo obiteljske zajednice stoji brak (usp. GS, br. 47; FC). Iz šireg konteksta teologije obitelji u kojemu se govori o obiteljskoj zajednici proizlazi da obitelj valja shvatiti inkluzivno, dakle na način da svi oni koji zajedno žive, dijele isti životni prostor, iste životne interese i istu egzistencijalnu "sudbinu" tvore obiteljsku zajednicu. Rečeno je, međutim, neodređeno, budući da bi se u vezu s tim moglo dovesti i značenje naroda kao obitelji, ali i bilo kojeg kućanstva u sociostatističkom smislu. Stoga je potrebno obiteljsku zajednicu shvatiti u smislu zajednice osoba koja izrasta iz braka. Brak je reproduktivna komponenta te zajednice: on je legitimira i brojčano je podupire. No sve to ne umanjuje potrebu za daljnjim istraživanjem koje već sada pokazuje da je tradicionalna obitelj podvrgnuta snažnoj i stalnoj dezintegraciji, u smislu osipanja, te dezorganizaciji, u smislu ireverzibilnoga gubljenja nekih funkcija koje je imala u prošlosti, preuzimajući neke sasvim nove – intimnije funkcije. To nipošto ne znači da je obitelj nestala iz našega društvenog vidokruga, jer takav zaključak demantiraju ovdje predstavljena sociološka istraživanja. Štoviše, vrijednost obitelji je itekako prisutna, ali treba priznati da se obitelj i obiteljski odnosi mijenjaju, kao što se, uostalom, mijenja i sve drugo oko obitelji. Obiteljske su promjene posebno vidljive u kontekstu novog shvaćanja rada, pri čemu se evidentiraju promjene odnosa unutar same obitelji i obitelji prema društvu (Grbac, 2001.: 45–49). Da se stvari doista mijenjaju, svjedoče odgovori na niz indikativnih tvrdnji postavljenih pred ispitanike u istraživanju, poput tvrdnje: "Ljudi danas govore o promijenjenim ulogama žene i muškarca. Za svaku od sljedećih tvrdnji koju pročitam, recite mi slažete li se s njom ili ne" (EVS-1999./di, Črpić-Rimac, 2000.:209). Pokazatelji su sljedeći:

⁴ Demograf Anđelko Akrap ističe da treba razlikovati statistički pojam "kućanstvo" od pojma "obitelj". Zatim dodaje: "Kućanstvo se može sastojati od jedne ili više obitelji. Ima kućanstava u kojima nema nijedne obitelji (samačka), kao i višočlana kućanstava koja su sastavljena od braće, sestara, bake, djeda, unuk – unuka i sl. Obitelj je zajednica koja se sastoji samo od bračnog para ili roditelja (oba ili jednog) i njihove djece koja nisu u braku" (Akrap, 2001.:91 i bilješka br. 35).

Tablica 8.

Stavovi o ulogama žene i muškarca

Tvrdnje	Potpuno se slažem	Slažem se	Ne slažem se	Uopće se ne slažem	Ne znam	Nema odgovora
1. Majka koja radi može uspostaviti jednako topao i siguran odnos sa svojom djecom kao i majka koja ne radi	27,3	46,2	20,2	4,5	1,6	0,2
2. Predškolsko dijete će vjerojatno trpjeti ako njegova majka radi	12,6	43,1	37,3	4,6	2,1	0,4
3. Zaposlenje je u redu, ali većina žena zapravo želi dom i djecu	11,9	42,8	33,6	5,6	5,8	0,4
4. Posao domaćice jednako ispunjava kao posao za plaću	13,1	32,2	38,3	11,1	4,8	0,6
5. Zaposlenje je najbolji način za ženu da bude neovisna	22,8	50,7	19,4	2,3	3,9	0,8
6. I muž i žena moraju pridonositi održavanju kućanstva	37,7	56,7	4,7	0,2	0,5	0,2
7. Očevi su općenito jednako sposobni da se brinu o djeci kao i majke	18,5	49,8	23,9	4,4	3,0	0,4
8. Muškarci su manje sposobni od žena u kontroli emocija u međusobnim odnosima	7,4	32,7	43,5	8,5	7,4	0,6

Nemamo namjeru ulaziti u detaljnu analizu, uzročno-posljedičnu i komparativnu, odgovora na pojedine tvrdnje. Za našu je temu indikativno da "se potpuno slaže" 37,7%, dok "se slaže" 56,7% građana s tvrdnjom da "i muž i žena moraju pridonositi održavanju kućanstva", što zbrojeno daje 94,4% "pretežnog slaganja" građana o tom pitanju. Iza toga se skriva općenito fundamentalna jednakost i dostojanstvo osoba, te posebno funkcionalna jednakost muža i žene u obiteljskim aktivnostima. Osim toga, 38,3% "ne slaže se", a 11,1% građana "uopće se ne slaže" s tvrdnjom da žena/majka "posao domaćice jednako ispunjava kao posao za plaću", što zbrojeno daje 49,4% "pretežnog neslaganja". S istom tvrdnjom "pretežno se slaže" 45,3% građana što se, u usporedbi s prethodnim rezultatom, otkriva kao zanimljiva pojava. U svemu tome treba prepoznati nove vrijednosti. Primjerice, sve je jača i prisutnija svijest o tome da je suvremena žena također društveni čimbenik, pa i u ra-

du (Grbac, 2001.:48), a ne isključivo čimbenik u domaćinstvu (iako se još i danas u brojnim slučajevima vidi u jednom i drugom obliku, što joj dodatno otežava život, te nerijetko umanjuje njezinu učinkovitost). Ako se ženina odgovornost prema domaćinstvu doista izjednačava s odgovornošću muža, onda je to svakako olakotna okolnost, ali ne samo za nju osobno nego i za obitelj u cjelini (EVS-1999/di, Črpić, Bišćan, 2000.:421–442).⁵

Glede djece, kao posebnog dobra i brige obitelji, s jedne se strane uočava fenomen relativno visoke otvorenosti za radanje djece, a s druge se uočava neostvarenost željenog broja djece u konkretnom životu. Kako objasniti taj fenomen? Prije ponude objašnjenja na to pitanje, najbolje je pojasniti o čemu se zapravo radi. Na pitanje "koji je, prema Vašem mišljenju, idealan broj djece u Vašem (budućem) braku?" (VMH/di, Črpić, Rimac, 1998.: 475), građani odgovaraju:

⁵ Navod upućuje na neke važne aspekte uloge spolova u suvremenom društvu, koji se temelje na rezultatima ovdje korištenih istraživanja.

Tablica 9.

Mišljenje o idealnom broju djece u braku

Broj djece	%	MEAN
0	1,5	2,70
1	2,9	
2	41,6	
3	36,8	
4	11,6	
5	2,9	
6	0,5	
7	0,2	
8	0,2	
9	0,4	

Na isto pitanje studenti su odgovorili:

Tablica 10.

Mišljenje o idealnom broju djece u braku

Broj djece	%	MEAN
0	0,8	2,52
1	24,2	
2	48,2	
3	32,9	
4	8,5	
5	1,3	
6 i više	0,4	

Prosječan broj "željene djece" na temelju pokazatelja iz 9. tablice je 2,70, dok se u tablici 10. stavlja na uvid vrijednost od 2,52 "željene djece"; može se reći gotovo troje djece na razini želje, planiranja ili očekivanja. Nosivi postotak željenog broja djece kreće se oko dvoje (41,6%), zatim oko troje (36,8%), potom oko četvero djece (11,6%), a zanimljiv je pokazatelj za jedno dijete – on bitno varira od 9. tablice – 2,9, do 10. tablice – čak 24,2. Bitne se razlike u pokazateljima za više djece ne uočavaju. Ukupno gledano, prosjek "željene djece" nije sasvim beznačajan, jer se prosjeku od troje djece priklanja čak 78,4% ispitanika. Pritom ne treba stalno "hraniti" nostalgiju za mogućim brojem djece u tradicionalnim obiteljima, već je potrebno okrenuti se širim, to

jest suvremenim demografskim kretanjima i pokazateljima u hrvatskom društvu. U tom se slučaju s lakoćom može konstatirati da crnu demografsku sliku, to jest pravi "demografski slom" u Republici Hrvatskoj (Akrap, 2001:71 [tablica 1]; 99 [tablica 4]; 104 [tablica 7]) nije moguće brzo i učinkovito popraviti čak ni željenim brojem djece od 2,70 kod građana. Pokazatelji istraživanja o ostvarenom broju djece kažu da se taj broj kreće oko 1,28 djece (Črpić, Koračević, 2000.:345), dakle više od upola manje od iskazanoga željenog broja djece. Postavlja se pitanje o uzrocima takvog nerazmjera? Možda nije sve povezano s ekonomskim i stambenim uvjetovanostima građana. Kako bilo, od ključne je važnosti odgovor na postavljeno pitanje, a o kojemu bi NOP konkretnim i učinkovitim mjerama trebala povesti računa, jer ipak nije moguće sve probleme svesti na kritiku da "od 19. stoljeća navamo, djeca prestaju biti sredstva za ostvarenje dobrobiti obitelji, za akumuliranje kapitala i postaju sve više središte ulaganja obiteljskog kapitala, s malom vjerojatnošću 'vraćanja investiranoga'" (EVS-1999./di, Črpić, Koračević, 2000.:344; usp. M. Čudina Obradović – J. Obradović, 1999.). Tu kritiku valja ozbiljno uzeti u obzir, jer ona ukazuje na opće kretanje i stanje obitelji unutar socijalno-ekonomsko-političkih gibanja u suvremenom dobu, i to u smislu da su neka vrednovanja i pristupi obitelji iz XIX. stoljeća definitivno stvar prošlosti, te da se danas valja okrenuti obitelji i obiteljskim zahtjevima kako ih nameće društvo na početku XXI. stoljeća. Težište date kritike je na shvaćanju da su djeca u obitelji više kao opterećenje, prije svega financijsko ili možda psihosociološko, a ne kao blagodat, dobrobit, na kojoj još i danas, vidjeli smo ranije, za mnoge građane počivaju smisao i svrha braka i obitelji.

Vrijednost ljudskoga života

Osvrnut ćemo se na još jednu vrijednost koja je itekako povezana s obitelji, a sadržana je u istraživanjima. Ta vrijednost jest ljudski život, ali promatrana u kontekstu fenomena pobačaja. Pritom ne ulazimo u svu moralnu i pravnu problematiku povezanu s fenomenom pobačaja⁶ (usp. DeAP, EV, br. 53-63). Bilo bi

⁶ O fenomenu pobačaja iz katoličke moralno-teološke perspektive, prvenstveno na razini crkveno-učiteljskih iskaza, upućujemo na literaturu na kraju ovoga priloga (usp. GS, DeAP, FC, DV, EV).

najbolje odmah iznijeti sveukupnost tvrdnji i odgovora na njih iz istraživanja, da bi se lakše vidjelo o čemu je zapravo riječ. "Molim Vas, za sljedeće tvrdnje odgovorite mogu li biti uvijek opravdane, nikad ne mogu biti opravdane, ili nešto između" (EVS-1999./di, Črpić, Rimac, 2000.:217), a te tvrdnje obuhvaćaju utaju poreza, uzimanje droge, izvanbračnu aferu, homoseksualnost, pobačaj, itd. Odgovori na pitanje o opravdanosti ili neopravdanosti pobačaja od "nikad" (1) do "uvijek" (10) dani su u tablici 11.

Na drugom mjestu pitanje glasi: "Sadržaj sljedećih tvrdnji vezan je uz pitanje prekida trudnoće. Molimo Vas, ocijenite u kojoj se mjeri Vi osobno slažete s tim sadržajem" (VMH/di, Črpić, Rimac, 1998.:501). Tvrdnje s rezultatima odgovora slijede u tablici 12.

Iz priloženoga se jasno daje zaključiti kako građani RH imaju visok stupanj moralnog senzibiliteta za delikatan i nikad do kraja zakonodavno razriješen fenomen pobačaja. No kada se ovaj fenomen promatra iz moralne perspektive, ovdje konkretno katoličke, uočava se određeni nerazmjer kojega se može staviti u kontekst općih, svjetskih trendova glede njegove pojavnosti, važnosti i zamršenosti. Naime, na tvrdnju "pobačajem se prekida već začeti život" odgovara s "uglavnom se slažem" 25,9% ispitanih, a s "potpuno se slažem" 54,7% ispitanih, što zajedno daje 80,6% "pretežnog slaganja" ispitanih s navedenom tvrdnjom. Na tvrdnju, pak, "u nekim slučajevima smatram pobačaj opravdanim" odgovara s "uglavnom se slažem" 32,3% ispitanih, dok s "potpuno se slažem" odgovara 41,1% ispita-

Tablica 11.

Stavovi o opravdanosti ili neopravdanosti pobačaja

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ne znam	Nema odgovora
36,3	6,9	6,0	3,8	22,4	3,4	3,6	3,7	3,3	8,9	1,2	0,6

Tablica 12.

Tvrdnje vezane uz različite okolnosti pobačaja

Tvrdnje	Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Uglavnom se slažem	Potpuno se slažem
1. Pobačaj (abortus) nužno je zlo koje treba ostati kao mogućnost odabira ženama	13,6	8,3	12,9	26,8	37,6
2. Pobačajem se prekida već začeti život	4,0	4,7	10,0	25,9	54,7
3. Otac djeteta također ima pravo odlučivati o pobačaju	4,9	3,4	9,8	31,3	49,9
4. Pobačaj ostavlja trajne psihičke posljedice na žene	2,9	4,0	17,9	27,8	46,0
5. Osobno nikada ne bih napravila pobačaj (ne bih dopustio svojoj ženi / djevojci da ga napravi)	12,5	11,0	20,8	15,5	39,3
6. U nekim slučajevima smatram pobačaj opravdanim	8,0	5,3	12,6	32,3	41,1
7. Pobačaj treba zakonom zabraniti	37,2	18,0	18,4	8,6	16,2
8. Pobačaj nije pitanje u koje bi se Crkva trebala miješati	22,6	16,3	20,7	16,6	23,1
9. Jedino žena koja ostane trudna ima pravo odlučivati o pobačaju	17,6	14,6	19,3	21,9	25,6

nih, što zajedno daje 73,4% "pretežnog slaganja" s navedenom tvrdnjom. Slične vrijednosti su i kod tvrdnje o pobačaju "kao nužnom zlu" koje treba ostati kao mogućnost izbora žene, pri čemu "se uglavnom slaže" 26,8%, a "potpuno se slaže" 37,6% ispitanih građana, što daje 64,4% "pretežnog slaganja" s tom tvrdnjom.

Nemamo uvid u "mogućnosti" u kojima bi, po sudu ispitanika, pobačaj ostao ženama kao izbor nužnoga zla. Statistički pokazatelji s kraja osamdesetih i početka devedesetih godina XX. stoljeća zabrinjavaju su.⁷ Iz katoličke moralno-teološke perspektive postoje samo dva slučaja kada je pobačaj dopušten, pri čemu se primjenjuje tradicionalno-moralno načelo *actus cum duplici effectu* ("čin s dvostrukim učinkom"). Radi se o medicinskim fenomenima kancerogenoga, ali gravidnog uterusa, i tzv. ektopičnoj trudnoći. U oba se slučaja radi o spašavanju života trudnice, dok sâm pobačaj fetusa nije hotimično prouzročen. Sve druge predmnijevane mogućnosti za katoličku moralno-teološku perspektivu predstavljaju namjeran prekid trudnoće. Ako su ispitanici mislili na navedena dva izuzetka, a što je ovdje nemoguće dokazati, onda je zanimljivo da je svijest o pobačaju kao "prekidu već začeto-ga života" (80,6%) nešto "manja" od ukupnog broja ispitanika katoličke vjeroispovijesti (89,7%) obuhvaćenih ovim istraživanjem (VMH/di, Črpić, Rimac, 1998.:491). Ta svijest je još uvijek prisutna kod apsolutne većine ispitanika. Međutim, glede ranije predmnijevanih mogućnosti u istraživanjima, imamo direktno pitanje koje glasi: "Odobravate li ili ne odobravate pobačaj pod sljedećim okolnostima: 1. kad žena nije udana; 2. kad vjenčani par ne želi imati više djece" (EVS/di, Črpić, Rimac, 2000.:210). Pobačaj odobrava 57,4% ispitanika u slučajevima da žena nije udana,

dok ga odobrava 53,1% ispitanika u slučajevima kada vjenčani par ne želi imati više djece. To pokazuje da ispitanici ne misle isključivo na moralno-konfliktne situacije u kojima je život majke ili djeteta u opasnosti općenito, te na raniju katoličko-moralnu definiciju dviju konfliktnih situacija u kojima je dopušten pobačaj kao drugotni negativni učinak. Ono što je indikativno u prethodnoj tablici jest činjenica da relativno mali broj građana (svega 24,8% "pretežnog slaganja") smatra da pobačaj treba zakonom zabraniti, dok "se pretežno slaže" 81,2% građana da "otac djeteta također ima pravo odlučivati o pobačaju". Sve u svemu, i ovo istraživanje pokazuje da fenomen pobačaja nije lak, niti ga je moguće lako riješiti, a još manje ga je moguće preskočiti bez neželjenih posljedica. Pučki rečeno, ako mu zatvorimo vrata, uskočit će kroz prozor! Dovoljno je zaviriti u statističke knjige Zavoda za javno zdravstvo i vidjeti koliki se broj legalno induciranih pobačaja godišnje obavi u RH, pri čemu je nužno imati na umu pitanje – zašto? To je pitanje neodvojivo od problema seksualne edukacije, zatim širih društvenih uzroka, te posebno (ne)zaštićenosti žene u pitanjima seksualnosti i reproduktivnog zdravlja. Pritom nije besmisleno staviti fenomen pobačaja u odnos s demografskom slikom RH.

RADAÑJE DJECE

Nakon prethodne analize lakše je prepoznati opravdanost naslova ove cjeline. U nastavku priloga skrenut ćemo pozornost na četiri važne dimenzije koje se nalaze u temeljima rađanja djece, ili tzv. prokreativne kulture, a to su: odgovorno roditeljstvo, planiranje obitelji, humana reproduktivna medicina, te zaštita majčinstva i roditeljstva.

⁷ Naprimjer, godine 1987. u RH je bilo 1.143.986 žena u fertilnoj dobi. Te iste godine je evidentirano 59.209 živorođene djece i sveukupno 57.112 pobačaja, od čega je čak 48.608 pobačaja bilo legalno inducirano, to jest izvršeno u skladu s pozitivno-pravnim propisima, a oni su još iz 1978. godine koje je donio onodobni Sabor SRH. To znači da je omjer živorođenog i pobačenog djeteta 1987. godine bio 1 naprama 0,82, skoro 1:1. Na 1.000 žena u fertilnoj dobi, statistički gledano, bilo je 49,92 pobačaja, što pokazuje da je gotovo svaka dvadeseta žena u fertilnoj dobi prakticirala pobačaj. Pokazatelji upućuju da je deset godina kasnije, točnije 1997. godine, broj legalno induciranih pobačaja naglo opao. Te godine je bilo sveukupno 16.400 pobačaja, od čega 10.036 legalno induciranih (HZZZJ, 1999.:250). Razlog naglom padu broja legalno induciranih pobačaja, čini se, valjalo bi potražiti u novonastalim socioekonomskim okolnostima u RH, među kojima u ovom kontekstu sigurno važnu stavku imaju "privatne ginekološke klinike". Naime, zdrav razum nam kaže, a na temelju cjelovitog uvida u opća demografska kretanja u RH, da je mala vjerojatnost u istinitost statističkih pokazatelja iz 1998. godine o naglom smanjenju broja legalno induciranih pobačaja u odnosu na 1987., budući da uzvratno nema nikakvih pomaka na demografskom planu. Štoviše, demografska slika je još crnija. Stoga istraživači imaju pravo sumnjati u autentičnost statističkih pokazatelja, ali ne objavljenih, nego onih neprijavljenih slučajeva, zbog "cvjetanja" privatne zdravstvene djelatnosti i utaje poreza. Pobačaj je, nažalost, u financijskom smislu veoma unosna "privatnozdravstvena djelatnost". U svemu tome vjerojatno važnu ulogu ima i širenje kontracepcijske prakse kao oblika regulacije rađanja.

Odgovorno roditeljstvo

Što se misli pod odgovornim roditeljstvom? Prije svega valja istaknuti da je naglasak na odgovornosti, često prizivanom pojmu u današnjem vremenu. Ta odgovornost se tiče supružnikâ, žene i muža, pa je valja promatrati i tumačiti na uzajamnoj, odnosno zajedničkoj osnovi. Sintagma "odgovorno roditeljstvo" podrazumijeva sposobnost, moć realnog rasuđivanja supružnika o rađanju djece. Iz katoličke moralno-teološke perspektive ta moć uključuje sljedeće: "sporazumno će i zajedničkim nastojanjem stvoriti sebi ispravan sud imajući pred očima svoje osobno dobro i dobro već rođene djece ili djece za koju predviđaju da će se još roditi; prosudit će i materijalne i duhovne prilike svoga stanja; vodit će, konačno, računa o dobru obiteljske zajednice, o potrebama vremenitog društva i same Crkve" (GS, br. 50). Navedeno proizlazi, kako se obično kaže, iz dužnosti bračnih partnera da rađaju i odgajaju novi život. To su njima, kao supružnicima, svojstvene aktivnosti. U tom kontekstu "odgovorno roditeljstvo" uključuje cijeli niz važnih elemenata o kojima u konkretnim povijesnim okolnostima supružnici trebaju voditi računa, ali ne uvijek na isti način, s istim intenzitetom i zbog istog/istih razloga. Supružnici trebaju prosuđivati između svoga dobra, dobra već rođene i još nerođene djece, materijalnih i duhovnih mogućnosti, s jedne strane, te dobra svoje obitelji, društva i Crkve, s druge strane. Gledano iz naše današnje društvene perspektive, supružnicima nije lako ni na osobnoj ni na društvenoj razini, jer su im uvjeti privatnoga obiteljskog života teški i često nepodnošljivi, a što nimalo ne pogoduje donošenju odgovorne odluke o rađanju djece, sve dok je društvena (općenito) i obiteljska zajednica (posebno) u krizi, i to i materijalnoj i duhovnoj, te se svakim danom pojačavaju pritisci na obitelj, bilo socioekonomske bilo moralne ili demografske naravi. Stoga imamo teorijsku postavku odgovornog roditeljstva, ali nam nedostaju praktične komponente za njegovu konkretnu realizaciju u prokreativnoj kulturi. Demografski slom, s jedne, te socioekonomska destimulacija rađanja djece, s druge strane, gorući su problemi društva i države, a ne samo pojedinačne obitelji.

Planiranje obitelji

Smisao ovoga naslova može lako zavesti. Stoga ga je potrebno precizirati. Pod planiranjem obitelji misli se na način ili metodu

planiranja obitelji, u smislu neprirodnog ili prirodnog planiranja ili, još preciznije, u smislu korištenja kontraceptiva ili samo praćenja prirodnog ciklusa. Netko već sada može ostati pod dojmom kratkog spoja na ideološkoj razini jer bi to, navodno, bila privatna stvar pojedinca, odnosno pojedinih bračnih partnera na kojima je da odluče kojom će metodom planirati obitelj. Baš zato što je to privatna stvar pojedinaca, valja inzistirati da se jednakovrijedno i jednakoučinkovito u našem društvu povede računa o edukaciji o prirodnom planiranju obitelji, kao što se to čini s kontraceptivnom edukacijom (makar se čini da je ova posljednja prividna edukacija, jer se sve svodi na "praktične vježbe"). Prirodna metoda planiranja obitelji, po medicinskim parametrima, zdravija je i za ženin ukupan život pogodnija, a do dana današnjega nema jasno definirano svoje mjesto u hrvatskim okvirima društvene skrbi za planiranje obitelji, prokreativnost i natalitet. Ne radi se o osuđivanju kontracepcije ili traženju njezine zabrane, jer to doista nikamo ne bi dovelo u ovom kontekstu, nego o potrebi stvaranja uvjeta i mogućnosti u društvu, preciznije u njegovu medicinskom, obrazovnom i savjetodavnom segmentu za edukaciju, savjetovanje, pomaganje te povremeno ili stalno praćenje bračnih partnera u fertilnoj dobi u smislu prirodnog planiranja obitelji, ako je to njihov svjesni i slobodni izbor.

Humana reproduktivna medicina

Humana reproduktivna medicina (u daljnjem tekstu HRM) nije isto što i ginekologija, perinatologija i neonatologija, iako s njima ima dodirnih točaka. Pod HRM-om se podrazumijevaju metode i tehnike rađanja uz medicinsku pomoć, u slučajevima kada bračni partneri imaju urođenih ili stečenih, izlječivih ili neizlječivih, zaobilaznih ili nezaobilaznih problema s fertilitetom. Ukratko, HRM stoji u službi bračnim partnerima kojima je dijagnosticirana patologija steriliteta u svrhu dobivanja potomstva nekom metodom i tehnikom humane reproduktivne medicine. Najčešće se govori o izvantjelesnoj oplodnji s prijenosom embrija (dalje FIVET). Medicinska dijagnoza može biti definitivno negativna, dakle neizlječivi sterilitet, bilo da je urođen ili stečen; ali dijagnoza može biti i pozitivna, dakle izlječivi sterilitet, u smislu da ga je moguće medicinskim tretmanom ukloniti ili pak zaobići. Prije svega mislimo na medicinsko zaobila-

ženje bračnog steriliteta metodama i tehnikama FIVET-a. Pitanje koje vapi za odgovorom jest sljedeće: na temelju kojih zakonskih normi i akata HRM, ili samo onaj dio unutar nje nazvan FIVET, izvodi svoju kliničku djelatnost u Republici Hrvatskoj? Pitanje nije besmisleno, a pogotovo ne zbog dodatnih važnih pitanja koja su skrivena iza njega, poput: a) dostupnost ove medicinske djelatnosti; b) izvori njezina financiranja; c) profesionalna osposobljenost osoba, te mjesto i vrijeme izvođenja, dakle transparentnost rada; d) izvedbeni, proceduralni protokoli metoda i tehnika; e) zaštitne mjere protiv inducirane selekcije embrija (eugenika); f) legalan broj oplodivana s prijenosom embrija po jednom tretmanu FIVET-a; g) zamrzavanje i eventualno trgovanje embrijima; h) prenatalna, predimplantacijska i postimplantacijska dijagnostika; i) mjere u prilog zaštiti biodiverziteta ljudske vrste te sprečavanju incesta, itd. Svi ti problemi imaju svoju pravnu i moralnu dimenziju. Ovdje nas prije svega zanima društvena dimenzija ovih problema, koju bi se moglo formulirati na sljedeći način: bez prethodno provedene, javne i transparentne rasprave o HRM-u, bez adekvatnog zakona za ovu materiju koji je prethodno prošao redovitu demokratsku zakonodavnu proceduru, bez uvida u transparentnost primjene zakona, rada i financiranja ove djelatnosti, te bez dostupnosti statističkih pokazatelja o (ne)učinkovitosti rada, primijenjenim metodama i tehnikama te drugim mjerljivim aspektima HRM, držimo da je HRM, osobito u segmentu FIVET-a, još uvijek izvan demokratske kontrole društva. Kontrola koja sada postoji (a istina je da ne postoji) nije ni plod javne rasprave ni transparentne demokratske zakonodavne procedure, te se zbog toga i ne može uzeti kao društvena kontrola ili kao plod društvene brige za ovu medicinsku djelatnost, nego kao izraz pojedinačnih odluka, *ad hoc* rješenja po nahođenju pojedinaca ili interesnih skupina.

Zaštita majčinstva i roditeljstva

Sva ovdje razmatrana pitanja ili problemi nose sa sobom elektricitet visokoga ideološkog napona. Netko je sklon (i prije nego što zaviri u bit tuđega stava) odmah stvar zaodjenuti u ideološki "kaput" kojega je, govoreći

slikovito, dobro odjenuti čak i onda kada je sasvim evidentna i nepodnošljiva ljetna vrućina. Naime, majčinstvo, ili materinstvo, najprije kao biološko-genetička, zatim psihoemocionalna, a onda naposljetku sociološko-odgojna i kulturalna kategorija, nije svedivo na slatkorječive i improvizacijama utemeljene interpretacije. Isto je i s roditeljstvom koje nužno uključuje očinstvo, a koje je često na poseban način zanemareno u sudskozakonodavnoj praksi, misleći prije svega na legalno tretiranje očinstva u brakorazvodnim parnicama i postupku "dodjeljivanja" djece.⁸ Majčinstvo i roditeljstvo, uključivo i očinstvo, višeslojne su i zamršene kategorije koje po svojem prirodnom određenju možda uživaju nedostupnu jednostavnost, ali su usljed povijesnih promjena – bilo socijalnih, ekonomskih, radnih, stambenih, medicinskih ili demografskih, dospjele u javnost i vrijedne su naše pažnje i pozornosti. Ostajući na tragu rečenoga, nije nikakva novost da je majčinstvo danas posebno u krizi, ali i roditeljstvo u cjelini. Razloge tome valja i opet tražiti u krizi braka i obitelji. Kriza zahvaća sve dimenzije majčinstva: od biološko-genetičkih, to jest rastućeg postotka urođene ili stečene sterilnosti ili opterećenosti naslijeđem, preko psihološko-emocionalnih, to jest nemogućnosti odgovora na egzistencijalne izazove, dodatnoj preopterećenosti, teškim traumatskim posljedicama nasilja, ovisnosti, pobačaja, do sociološko-odgojnih i kulturalnih kriza, to jest spolne diskriminacije, želje za karijerom, izloženosti teškom radu, mukotrpno usklađivanje radnih i kućnih poslova, odgoja djece, pravne nezaštićenosti, itd. Ako se slažemo da je majčinstvo bitna komponenta roditeljstva, onda sve probleme majčinstva valja promatrati kao probleme roditeljstva, iako je očinstvo, opet kao bitna komponenta roditeljstva, umnogome pošteđeno problema koji direktno pogađaju majku, a razlog tome valja tražiti u tradicionalnom poimanju podjele uloga, zadaća i dužnosti u obitelji. Tradicionalna podjela ili impostacija obitelji, htjeli ne htjeli, iščezava, utječući bitno na stanje majčinstva, dakako više u negativnom (protiv) nego pozitivnom (za) smislu. Prema tome, ako se mijenja tradicionalna koncepcija obitelji, logično je da će se zajedno s njom mijenjati i tradicionalna koncepcija majčinstva i roditeljstva. Majčinstvo je vlastitost žene, te je kao

⁸ Da tvrdnja nije izmišljena već da ima empirijsku utemeljenost, pokazuje i mišljenje uglednoga hrvatskog književnika i akademika, Slobodana Novaka (2001.:348–349).

takva bitna komponenta roditeljstva, a žena je danas subjekt na tržištu rada, u znanosti, športu, kulturi, politici, obrani i drugdje, te je važno uočiti da iako žena time ne gubi sposobnost majčinstva i roditeljstva, te sposobnosti u novonastalim okolnostima izlažu ženu ogromnim poteškoćama i izazovima (naravno i društvo u cjelini, a čiji je žena sastavni i ne-nadomjestiv subjekt). Stoga je majčinstvo i roditeljstvo potrebno zaštititi adekvatnim i učinkovitim mjerama, ali ne nauštrb žene-političarke ili znanstvenice, a u prilog žene-majke, ili obrnuto, nego u prilog temeljnih zahtjeva majčinstva i roditeljstva spojivih s drugim aktivnostima žene.

ODGOJ DJECE

Pitanje odgoja djece, kao uostalom i prethodno tematiziranje prokreativnog pitanja, proizlazi iz temeljnih dužnosti bračnih partnera, žene i muža. I dok je prokreativnost po svojoj prirodi vlastita braku, dotle je odgoj djece po svojoj prirodi vlastit obitelji. Dok prokreativnost podrazumijeva ljubav među bračnim partnerima, kao jednu od njezinih eksteriorizacija u intimnom seksualnom sjedinjenju, dotle odgoj djece podrazumijeva ljubav roditelja prema svojoj djeci i njezinu eksteriorizaciju u konkretnim edukativnim i skrbničkim aktivnostima. No tu se ne radi o dvije ljubavi, nego o jednoj jedinstvenoj ljubavi koja ima svoje lice i svoje naličje, ljubavi koja tajnovito, ali vidljivo, najprije povezuje roditelje, a zatim se na čudesan i često neobjašnjiv način pretače s roditelja na djecu, ali i obrnuto. Prema tome, pod odgojem djece može se štošta podrazumijevati, no izuzetno je važno staviti odgoj u kontekst ljubavi kojom je, ili bi trebao biti, prožet odnos između roditelja i njihove biološke ili posvojene djece. U tim i takvim okolnostima obiteljskih odnosa, odgoj djece će manje biti opterećen diskursom o dužnostima, predviđenim sankcijama, mjerama predostrožnosti i kaznama, a više osjećajem odgovornosti i pronalaženjem nikada do kraja iscrpljene roditeljske, majčinske i očinske, kreativne razboritosti i dobrih odgojnih primjera.

Uloga i zadaća obitelji

Obitelj je zajednica osoba te je sasvim razložno očekivati da obiteljski odgoj djece ide u smjeru izgrađivanja međuljudskih odnosa u

obiteljskoj zajednici, a što je pretpostavka za kasnije ulaženje u odnose sa širom društvenom zajednicom. Obitelj je "životna stanica" šire društvene zajednice (AA, br. 11; FC, br. 42) i temeljna sastavnica. Kao temeljna i životna stanica, obitelj ima svoja prava i dužnosti. Roditelji kao glavni predstavnici obitelji imaju neotuđivo pravo na odgajanje svoje djece (usp. POPO, čl. 5; usp. FC, br. 36). Time se, doduše, ne apsolvira pitanje uloge, već samo zadaće roditelja. Iako temeljno pravo roditelja, odgoj djece je zapravo i dužnost, ali ne dužnost radi dužnosti, već radi zahtjevnosti odgoja u današnjem dobu. Uloga obitelji je nezamjenjiva, ali ne i apsolutna, a u pravnom smislu i neotuđiva, ali ne i apsolutna, imajući na umu probleme obiteljskog nasilja i postojanja preventivnih mjera zaštite djece od obiteljskog nasilja. U iole normalnim okolnostima obitelj je prirodni ambijent odgoja djece te kao takav najbolje odgovara zahtjevima toga odgoja. Odgoj djece u obiteljskom ambijentu zauzima središnje mjesto, štoviše djeca su prvotna briga roditelja i čitave obitelji, te je veoma važno djecu shvatiti kao obiteljsko dobro (iako postoje tendencije napuštanja takvog shvaćanja) i temeljnu dimenziju obiteljske zajednice. Sadržaji koji se posreduju djeci za vrijeme obiteljskog odgoja, bitno povezanog s prenošenjem ili izgrađivanjem sustava vrijednosti u djece, od intelektualnih, moralnih, vjerskih i znanstvenih do tradicijskih, kulturnih, društvenih i političkih, stvar su osobnog uvjerenja, svjetonazorskog opredjeljenja i životnog stila roditelja, ali i šire obitelji, budući da u samom odgoju djece važnu ulogu mogu imati i drugi, stariji članovi obitelji (bake, djedovi, itd.). No u tome nitko ne smije ometati obitelj, jer se u protivnom izlaže opasnosti kršenja temeljnih ljudskih prava i sloboda. Dakle, uloga obitelji u odgoju djece je nezamjenjiva i neotuđiva, posebno pod vidom vrijednosnog određenja odgoja, dok se zadaća obiteljskog odgoja djece može svesti na užu roditeljsku i širu obiteljsku odgovornost i razboritost, što konkretno potvrđuju (ne)učinkovitost i (ne)uspješnost neotuđivosti prava roditelja (obitelji) na odgoj djece.

Uloga i zadaća škole

Imajući na umu procese i trendove raslojavanja obitelji ili njezine dezintegracije i dezorganizacije, kako je to isticao pokojni profesor filozofije na KBF-u u Zagrebu, Vjekoslav

Bajsić, u kontekstu govora o nestajanju tradicionalne patrijarhalne (feudalne) obitelji i nastajanju nove (suvremene) obitelji, zatim poznavajući koliko vremena djeca, barem u civiliziranom svijetu kojemu mislimo da i sami pripadamo, provode izvan obitelji, te često bespomoćno gledajući kakav, u kvalitativnom i u kvantitativnom smislu, utjecaj vrše suvremena sredstva masovne komunikacije na sve uzraste, neovisno o njihovoj pripadnosti određenim društvenim slojevima, zaista ima smisla govoriti o ulozima/ulogama i zadać/zadaćama škole u odgoju djece. I tu valja konstatirati sljedeće: izbjavanju djece iz obitelji najviše se ima zahvaliti suvremenom sustavu obrazovanja koji predviđa da dijete već od jaslica, vrtića i predškole, preko osnovne i srednje škole, do visoke škole ili fakulteta, izbiva duže ili kraće iz obitelji, to jest iz svoga prirodnoga odgojnog ambijenta. Ako bismo radikalno suprotstavili obitelj, kao prirodni odgojni ambijent, školi, tada bi škola ispala umjetni odgojni ambijent. No u suvremenom svijetu škola ne samo da nije umjetna odgojna tvorevina nego je zapravo umjetan onaj koji je takvom smatra, ili onaj tko ne pohađa školu. Pozitivan smisao u svemu tome vidi se iz činjenice što škola po svojoj temeljnoj funkciji nije samo obrazovna nego i odgojna ustanova, te je kao takvu valja smjestiti u sferu prirodnog ambijenta odgoja, u smislu poželjnoga i preporučljivoga. Mnoge su bojazni glede odgojne uloge škole neopravdane, budući da se zaboravlja da je ona koliko obrazovna toliko i odgojna ustanova. Barem bi takva trebala biti. Škola je također civilizacijska stečevina i opće dobro društva. Djeca koja već od rane dobi polaze školu, a tu ubrajamo i jaslice i vrtiće, upravo zato što su tek mala djeca, izuzetno su podložna različitim utjecajima, (pre)usmjeravanjima, (na)govorima, i sl. Pritom je važno voditi računa da ne dođe do sukoba ili suprotstavljanja između odgojnog prava roditelja, s jedne, te uloge i zadaće škole u odgoju, s druge strane. Uloga odnosno zadaća škole nije da preodgaja dijete, osim u slučaju evidentirane delinkvencije (no i tada bi se opet radilo o temeljnom odgajanju, a ne preodgajanju) već da izgradi pretpostavke, prije svega ljudske, za razvijanje onih navada, manira i uzanci u djeteta koje će ga učiniti svjesnim, slobodnim i odgovornim građaninom društva u kojemu se rodilo i živi, ali ne samo. U tome i jest potka uloge škole u odgoju djece. Škola ne može

zamijeniti ni roditelje ni obitelj u odgoju djece, već samo nadopuniti i proširiti odgoj na one sfere osobnosti koje inače u obitelji ne dolaze dovoljno do izražaja, ili dolaze ali ne i na dovoljno društveno-uvidavan način. Ne radi se o tome da obitelj nije sposobna odgojiti dijete da bude svjesno, slobodno i odgovorno, nego se radi o tome da će dijete prije ili kasnije napustiti svoju obitelj, te su mu za tu avanturu prijeko potrebna neka umijeća koja će mu omogućiti da živi s punom sviješću svojega mjesta, svojega doprinosa, svoje vrijednosti, svoga dostojanstva i svoje odgovornosti u tom društvu. U tome je nezamjenljiva odgojna uloga škole, a riječ je o nekim temeljnim društvenim i civilizacijskim dimenzijama odgoja. Što se tiče zadaće škole, nju opet valja promatrati s dva aspekta, iako se ta podjela nekome može činiti naivnom. Zadaća bi se škole u prvom redu trebala sastojati u tome da dijete nakon provedenog vremena u školi, to jest za vrijeme tzv. školskoga odgoja, ne izađe iz nje gore (delinkventnije!) nego što je u nju ušlo. To znači da bi školski odgoj trebao, s jedne strane, poštivati pozitivne stečevine dobroga i marnoga obiteljskog odgoja te, s druge strane, intervenirati tamo gdje se uočavaju nedostaci ili promašaji obiteljskog odgoja, kako je već istaknuto ranije. U svemu tome valja posebno voditi računa da ne dođe do sukoba u vrijednosnim dimenzijama odgoja. U drugom redu, a što se u ovom segmentu čini odlučujućim, pa stoga nastavljam bez kondicionala, zadaća se škole treba sastojati u posredovanju znanja djetetu. U vremenu u kojemu je znanje postalo totalizirajuća vrijednost i tržišna roba, čini se osobito važnim istaknuti dvije stvari: prvo, škola treba kvalitetno obrazovati djecu i mlade, dakle ne ostaviti ih na miru dok ne steknu određeno znanje; drugo, škola, kao školski sustav, treba razraditi i pretpostavke za adekvatnu selekciju znanja, imajući na umu da svi ne mogu svime ovladati, ali i da svi ne smiju sve znati u istoj dobi, u isto vrijeme, na istom mjestu, s istim intenzitetom i s istim prioritetom. Naime, znanje iz aksiološke perspektive može biti, odnosno jest, istinska vrijednost koja izgrađuje i životno usmjerava djecu i mlade, no u nedostatku prave mjere, istinskih kriterija i autentične svrhe, znanje ne samo da postaje negacija svoje autentične vrijednosti nego doprinosi negiranju same osobe, u smislu moralne razgradnje i društvene dezorijentacije.

Uloga i zadaća Crkve

Ako Crkva, a riječ je o Katoličkoj crkvi, ima nešto za ponuditi na planu obitelji, posebno na planu odgoja u obitelji, onda u pluralističkom društvu nema ozbiljnih razloga za odbacivanje tih prijedloga. Umjesto za našu sredinu amblematičnih i pomalo već patoloških suprotstavljanja, valjalo bi napraviti zaokret prema konstruktivnom dijalogu, ali ne dijalogu kao medijskom događaju, nego dijalogu kao konkretno izraženom stavu i opredjeljenju za dobro neke zajedničke stvari, kao što su obitelj, djeca i odgoj. Stav Crkve se može svesti na jednu jedinu misao: odgoj djece je prevažan da bi ga se moglo riješiti naprečac ili na "brzu ruku". Time se samo kaže da Crkva itekako vodi računa o odgoju djece. Jasno, Crkva je ponajprije zainteresirana za vjerski odgoj, bilo u obitelji, školi ili crkvi. Ta uloga, neotuđiva i nezamjenljiva, proizlazi iz njezina temeljnog poslanja da naviješta Radosnu vijest. No budući da vjera po svojem osnovnom određenju bezuvjetno uključuje moralnodobro djelovanje i ispravno ponašanje na svim područjima privatnog i javnog života, na Crkvi – to jest na konkretnoj zajednici vjernika, velika je odgovornost da njoj vlastit vjerski odgoj dosta bude od pomoći obiteljima u odgoju djece, te da kroz vjerski odgoj njezini vjernici a koji su ujedno građani ovoga društva i države, uspiju izgraditi i prihvatiti one vrijednosti bez kojih suvremeno društvo ne može funkcionirati. To se navlastito odnosi na vrijednosti kao što su društvenost, solidarnost, dijalog, tolerancija, opće dobro i pluralizam. No sve ovdje rečeno ni približno ne iscrpljuje ulogu i zadaću Crkve u odgoju djece, barem ne po konkretnim sadržajima. U našim je okvirima mnogo važnije istaknuti potrebu poštivanja kompetencija i konstruktivnih doprinosa na odgojnom području. Crkva je kompetentna za vjerski i moralni odgoj, i to su njezine glavne uloge i zadaće. Budući da vjera traži oživotvorenje ili, jednostavnije rečeno, vjera je život te kao takva neminovno oblikuje sve sfere ljudskoga života, onda je osobita zadaća Crkve da svoje vjernike tijekom vjerskog odgoja od malena odgaja za one vrijednosti koje su nužne za funkcioniranje suvremenog društva. U tome će Crkva biti od velike pomoći ne samo obiteljima nego i društvu u cjelini, ostajući uvijek dosljedna svojem temeljnom poslanju: naviještanju Radosne vijesti svim ljudima dobre volje, osobito malenima.

NEKI SOCIOEKONOMSKI ASPEKTI VEZANI UZ OBITELJ

Opravdano je pitanje što teolog i njegova teologija znaju ili mogu reći o socioekonomskim aspektima obitelji i obiteljskog života u suvremenom društvu? I dok se primjećuje da u našem društvu još uvijek postoje nejasnoće glede mjesta i uloge teologije i teologa u širem društvenom životu, a da o temama, dilemama i problemima kojima se oni bave i ne govorimo, naglašavamo da već više od 110 godina Katolička crkva intenzivno prati, promišlja i daje određene smjernice u socioekonomskom području individualnog i društvenog života. Istina, Crkva kao takva nije država te nema politički program, konkretne socijalne mjere ili ekonomsku politiku. Crkva, kao konkretna stvarnost, sastavljena od ljudi (žena i muškaraca) i njezina teologija kao znanost koja sustavno istražuje i promišlja sve dimenzije fenomena vjere, itekako su zainteresirane i pozvane da pod moralno-vrijednosnim vidom iznesu svoje viđenje i stavove o svim sferama života, pa tako i o socioekonomskoj sferi. Taj posao Crkve već se etablirao pod nazivom "socijalni nauk Crkve", a sadržan je uglavnom u papinskim enciklikama i drugim važnim dokumentima posvećenima socijalnim, ekonomskim, pravnim, političkim, kulturnim, društvenim i demografskim pitanjima, promatranim uglavnom iz katoličke vrijednosno-moralne perspektive (usp. SDC, 1991.). Bez sumnje iz toga se vrela mogu izvući zanimljiva promišljanja i vrednovanja.

Obitelj u društvenim previranjima

Ovaj naslov valja shvatiti u duhu prijekopotrebna i urgentnog uozbiljenja pred činjeničnim stanjem i socijalno-ekonomsko-političkim statusom suvremene obitelji. Već smo spomenuli Bajsćevu misao da suvremena obitelj već dugi niz godina prolazi kroz procese dezintegracije i dezorganizacije. Ne preostaje drugo nego iznijeti nekoliko natuknica koje karakteriziraju takve procese. Pritom valja krenuti od činjenice, već ranije spomenute, da bi pod pojmom "suvremena obitelj" trebalo shvatiti postindustrijsku obitelj, to jest obitelj koja je upravo zbog nadilaženja društvenog uređenja baziranoga na racionalnosti feudalizma, obilježenoga patrijarhalnom, subordiniranom i strogo međuovisnom obiteljskom racionalnošću, doživljavala i još uvijek doživljava složene dezintegracijske procese. Glavno

obilježje tih procesa svojevrsno je raslojavanje obitelji. I dok je tradicionalna obitelj, dakle predindustrijska, patrijarhalna i feudalna u socioekonomskom smislu, bila višeslojna i nezaobilazna činjenica na kojoj se temeljilo cjelokupno društvo, dotle je suvremena obitelj, ona postindustrijska i dezintegrirana, a onda i dezorganizirana, poprimila prvenstveno značenje utočišta i zaklona od javnog i stresnog života. "Čovjek se povlači iz svojih dnevnih muka u javnom životu u intimnost i zaklonjenost obitelji, tj. u drugovanje s bračnim partnerom i djecom. Razumljivo je dakle da se i obiteljski odnosi, zbog te privatizacije, kreću sve više u intimnoj sferi i da vrednote intimne sfere postaju sve važnije i potiskuju vrednote koje vladaju odnosima u javnom životu" (Bajsić, 1972.). Za razliku od takve dijagnoze, po kojoj se suvremena obitelj ispred javnog života povlači u privatnost psihoemocionalnog zajedništva, tradicionalna obitelj je bila javna ustanova, jer je imala veliko značenje na svim područjima javnoga i društvenog života, od politike i ekonomije do prava i religije.

Kako je to šezdesetih godina XX. stoljeća istaknuo francuski spisatelj i filozof Paul Ricoeur, danas je na djelu gubitak značenja seksualnosti (Ricoeur, 1960.) ili, kako ističe Bajsić, odvio se proces seksualizacije javnog života. Iz toga valja izvući dvije pouke. Prvo, ljudska seksualnost kao takva je izgubila na smislu, a smisao uvijek ukazuje na vrijednosno-moralno određenje neke stvarnosti. Drugo, seksualizacija javnog života ili, kako ističe španjolski teolog Marciano Vidal, "erotizacija današnjeg društva" (Vidal, 1993.:82) doprinijela je da suvremeno društvo seksualnost više ne gleda kroz njezinu tradicionalnu ulogu, to jest strogo unutar braka u prokreativne svrhe, već je suvremeno društvo postalo indiferentno prema etičkim normama seksualnosti. Obitelj se povukla iz javnoga života u privatnost i intimnost obiteljskog ognjišta, a danas je to nerijetko "obiteljsko televizište", dok je seksualnost ostala na "ulici". U tom kontekstu, naimе, prepoznatljivije su dvije pojave. Prvo, seksualnost je postala gotovo pa javna stvar, nešto poput "svete krave" koju, ako se u nju dirne, odmah izbijaju na vidjelo svjetonazorske i ideološke raspre. Drugo, za razliku od tradicionalne obitelji kao političko-pravnog, socioekonomskog i religijskog čimbenika, suvremena obitelj je gotovo sasvim iščezla s pozornice društvenih događanja i okrenula se samoj sebi i svojoj privatnosti čime je, istina,

dobila na intimno-psihološkoj snazi i prepoznatljivosti, ali je izgubila i svakim danom sve više gubi bitku na socioekonomskom planu, kao i drugim važnim društvenim poljima, od znanstvenoga preko kulturnoga do političkoga.

Drugo na što treba skrenuti pozornost, a povezano je s dezorganizacijom unutar same obitelji, jest da se obitelj danas pojavljuje u mnogobrojnim i raznovrsnim ljudskim odnosima, no ti odnosi su veoma labavi i nepostoja ni, razlike među pojedincima se lako uočavaju, čime se potenciraju moguće razmirice između pojedinca i skupine. Ono što traje, ako doista traje, jest ustanova braka, dok je obitelj fragilna i nestalna, što bitno utječe na potrebu zbijanja redova unutar same obitelji, na preraspored obiteljskih uloga te na smanjenje broja njezinih članova, jer se tako najlakše izlazi na kraj sa socioekonomskim nepodopštinama vremena. Članovi obitelji iz treće generacije, to jest djedovi i bake, često završavaju u staračkim domovima, muž i žena, to jest roditelji obitelji, zbog socioekonomskih okolnosti djetu često doživljavaju kao teret, kao kredit bez pokrića ili kao "nedaću" koju poštopoto valja izbjeći, a djeca u generacijskom srazu često ostaju neshvaćena u svojim opravdanim traženjima, ili bivaju prepuštena na milost i nemilost utjecaja različitih tehničkih "podstanara", kao što su televizija, video, internet ili audiosredstva, ili se jednostavno presele u neku uličnu "subkulturu" koja im pruža, iako samo prividno, zamjensko utočište. To su samo neke pojave koje ukazuju na dezintegraciju obitelji, gledano izvana, i na dezorganizaciju obitelji, gledano iznutra. No ne bi se smjele zaboraviti i obitelji utemeljene na brakovima iz ekonomskih motiva, zatim na obitelji utemeljene na brakovima sklopljenima naprečac, pa na razdvojene obitelji zbog posla, karijere ili nekoga trećeg razloga, te na obitelji koje žive u krajnjoj materijalnoj bijedi. Ne mali broj obitelji je danas raslojen zbog rastave braka. Ne zadovoljavajući se samo "crno-bijelom tehnikom" u opisivanju dezorganizacijskih aspekata suvremenog stanja obitelji, ipak valja priznati da se u mnogim segmentima predodžba obitelji od "nekada", a za mnoge je to još uvijek predodžba obitelji iz djetinjstva, transformirala u predodžbu o obitelji u kojoj je njezinim članovima zajedničko još samo *običavaliste* (krov nad glavom), a sve ostalo im je različito: od svjetonazora, političkih opcija i osobnih interesa do vjere, obiteljskog prioriteta, životnog opredjeljenja, te same uloge u

obitelji. Iza svega rečenoga ne krije se ni trunak samozadovoljstva kod onoga tko ozbiljno razmišlja o važnosti obitelji, jer je uistinu zabrinjavajuće kako je obitelj, kao temeljna stanica društva, rodilište i prihvatilište novoga života, te prirodni odgojni ambijent djece, sve više ugrožena na vjetrometinama suvremenih socioekonomskih, društvenih i globalizacijskih procesa.

Rastezljivost granica obitelji

Obitelj s jednim članom, obitelj s dva člana, obitelj s tri člana, obitelj s četiri člana, višočlana obitelj, brojna obitelj, i sl., samo su neke sintagme koje koristimo da bismo odredili granice obitelji s obzirom na broj članova. U tome kao i u evidentiranom fenomenu samohranog majčinstva kojega, vidjeli smo, odobrava značajan postotak građana u nas, ne vidimo probleme rastezljivosti granica obitelji. No seksualizacija javnoga života, s jedne strane, te nestajanje obitelji i obiteljskih funkcija iz javnoga života, s druge strane, doprinijeli su daljnjoj dezintegraciji obitelji (Grbac, 2001.: 46-47). Danas se uime obitelji žele predstaviti neki oblici zajedničkog života koji nemaju obilježja tradicionalnoga obiteljskog određenja, prije svega proizišloga iz heteroseksualnog braka. Naprimjer, traži se legalizacija tzv. obitelji homoseksualaca. No to je veoma zamršen problem u kojega ne možemo sada podrobnije ulaziti, ali je korisno postaviti nekoliko pitanja. Tko će radati djecu u slučaju epidemije tzv. homoseksualnih brakova, konzekventno, tzv. "obitelji"? Što će u tom slučaju biti s odgojem djece? Na kojim temeljima će počivati država i društvo? Kakve će biti mjere zaštite prirodne heteroseksualne obitelji ako ju se izjednači s tzv. homoseksualnom obitelji? Iako su ta pitanja uglavnom pitanja iz skore budućnosti, o njima valja voditi računa na vrijeme, jer neka europska i američka iskustva pokazuju da će nam ona brzo pokucati na vrata.

Obitelj u uvjetima nezaposlenosti

Vjerojatno još uvijek nemamo konačnog uvida, a najvjerojatnije ga nećemo još zadugo imati, u sve posljedice što su ih propalo eksjugoslavensko gospodarstvo, rat i ratna stradanja, ishitrena privatizacija te već sada nepodnošljiva stopa nezaposlenosti od 23% (oko 400.000 nezaposlenih), ostavile na obitelj. Ožiljci su duboki i bolni i ne mogu se od-

jednom i na jednom mjestu iznijeti i analizirati. Ono što treba napomenuti jest konkretna potvrda jednoga od prethodnih promišljanja o obitelji kao socioekonomskom gubitniku. A jedna od glavnih boljki našega socioekonomskog sustava jest nezaposlenost koja, i bez specijalnih znanja i osobitih uvida u mjerne jedinice, dodatno osiromašuje obitelji, demotivira ih u pogledu rađanja, te ih tjera na razdvajanje u potrazi "trbuhom za kruhom". Nezaposlenost je i ove, 2002. godine, rakrana hrvatskog društva u cjelini. Društvena zajednica je utemeljena i sačinjena od obiteljskih zajednica, što potvrđuje da je sveukupno državno i društveno funkcioniranje utemeljeno na logici obitelji i obiteljskog života. Društvo koje ima tako naglašeni problem nezaposlenosti kao što je naše, hrvatsko društvo, uz najbolju volju mnogih da se na to ne obazire, ne pogoduje širenju i razvoju obitelji pod nijednim, a najmanje pod prokreativnim vidom. Sve ono što je o ovom problemu rečeno u socijalnoj nauci Crkve, i nije baš od velike pomoći, jer se problem nezaposlenosti u njemu tretira općenitim jezikom u kontekstu socijalnih, gospodarskih, pravnih, radnih i poreznih zapažanja (MM, br. 13 i 54; OA, br. 9; LE, uvod, br. 1 i 18; SRS, br. 27), dok naš problem nezaposlenosti vapi za konkretnim rješenjima. A rješenje vidimo u poticanju poduzetništva i gospodarstva, osobito obiteljskoga, otvaranju novih radnih mjesta, različitim stimulacijama i olakšicama, od ekonomskih, finansijskih i obrtničkih do stambenih, poreznih i zaštitnih. To su manje-više poznate stvari. No, mjere odgovarajuće socioekonomskom trenutku prema obiteljima voljnima opstati i raditi te radati i odgajati djecu, uvijek su dobrodošle.

Obitelj i tržište rada

Možda ovaj naslov nadilazi naše mogućnosti glede obuhvatnog i stručnog promišljanja o naznačenoj problematici. O tome su kompetentni već mnogo rekli i napisali (Puljiz, 2001.; Grbac, 2001.). Ipak valja skrenuti pozornost na neke aspekte o kojima govori socijalni nauk Crkve (SDC, 1991.), koje mogu biti od koristi svima. Rad kao tržišna roba omogućava jačanje vrijednosti rada, i to pod vidom profesionalnosti, kompetencije, sposobnosti, učinkovitosti, kreativnosti, odgovornosti, požrtvornosti i dosljednosti preuzetim obvezama. Sve to govori o ideji rada kao cijenjenoj vrijednosti u suvremenim društvenim

i gospodarskim odnosima i procesima. U rečenome, međutim, dolazi do izražaja osobna dimenzija rada (LE, br. 9). Ne smiju se, međutim, ispustiti iz vida vrijednosti koje ističu društvenu dimenziju rada. U tim okvirima "rad je temelj na kojem se gradi obiteljski život" (LE, br. 10). Na taj način vrijednosti rada i vrijednosti obiteljskog života međusobno su povezane i u različitim točkama se dopunjavaju. Rad je (pred)uvjet koji omogućava zasniavanje obitelji. Rad je sastavnica i odgojnog procesa, jer radom čovjek "postaje čovjekom". Radom se osigurava održavanje obitelji, ali i postizanje njezinih temeljnih ciljeva, naprimjer u odgoju (LE, br. 10). Prema tome, unutar zamršenih tema i dilema u odnosima obitelji i tržišta rada važno je uočiti da vrijednosti rada i vrijednosti obiteljskog života imaju dodirnih točaka koje su od vitalne važnosti za samu obitelj. Na praktičnom planu, ako se pre naglase vrijednosti rada koje u prvi plan ističu individualno-osobne dimenzije, a nauštrb vrijednosti rada koje ističu njegove društvene dimenzije, postoji opasnost da se izgubi iz vida vitalna povezanost (barem kako je vidi socijalni nauk Crkve) između rada i obitelji. U suvremenoj tržišnoj utakmici rada obitelj je apsolutni gubitnik, ako se zanemari ili čak sasvim zaboravi na činjenicu da je opstanak obitelji bitno vezan uz rad, budući da obitelj bez rada ne može opstati, a istovremeno se ističe da je ona sama "škola rada" (LE, br. 10). Sve rečeno je usko povezano s pitanjem žene-majke, u odnosu na tržište rada. Žena je danas subjekt na tržištu rada, ali činjenica jest da je i rad u obitelji, osobito u rađanju i odgoju djece te održavanju domaćinstva, također vrijedan pažnje i zaštitnih mjera. Time se ne kaže da ženu-majku, pošto-poto valja zatvoriti u domaćinstvo, nego samo to da je žena-majka danas stavljena pred velike i zahtjevne izazove. Socijalni nauk Crkve zagovara da je potrebna socijalna mjera u svrhu naknade jednom od roditelja za rad u kući, posebno majci, koja je često prisiljena raditi izvan kuće nauštrb obiteljskog života, osobito nauštrb odgoja djece (POPO, čl. 10. a).

Socioekonomski zahtjevi obitelji

Istini za volju teško je nabrojiti sve socioekonomske zahtjeve obitelji (Puljiz, 2001.). Nimalo nije lako izdvojiti one najvažnije. I tu treba postupiti selektivno, jer se nekome može učiniti važnijim davanje objašnjenja zašto baš

ove a ne one zahtjeve, nego što bi se tražilo objašnjenje odabranih konkretnih zahtjeva. No kako bilo, u prijedlogu izabranih tema iz "eksplicitnih mjera socijalne zaštite obitelji" nalaze se obiteljska plaća te zaštita i prava djece.

Eksplicitne mjere socijalne zaštite obitelji

Obiteljska plaća

Povelja o pravima obitelji Svete stolice ističe da "obitelji imaju pravo na društveni i gospodarski poredak u kojem će organizacija rada biti takva da omogućuje njezinim članovima da žive zajedno te ne šteti jedinstvu, blagostanju, zdravlju i čvrstoći obitelji, štoviše da pruža i mogućnosti za zdravu rasonodu" (POPO, čl. 10). To svakako nadopunjava ranije diskutiranu temu obitelji na tržištu rada. U nastavku se ističe da "nagrada za rad mora biti dostatna da se dolično može osnovati i uzdržavati obitelj, i to bilo pristojnom tzv. "obiteljskom plaćom" ili drugim socijalnim mjerama" (POPO, čl. 10. a). Ako postoje adekvatne socijalne mjere, onda bi "obiteljska plaća" mogla izostati. Najbolje bi bilo da država osigura i jedno i drugo, no to bi bio svojevrsan maksimalistički zahtjev gledano iz kuta današnjega socioekonomskog stanja u državi. Ali je problematično, a još više opasno po obitelj, ako nedostaje i jedno i drugo, ili ako sve to nije u dovoljnoj mjeri vrednovano iz kuta obiteljskih zahtjeva. Naime, "obiteljska plaća" je neodvojiva od pravednosti socioekonomskog sustava države, budući da provjera takvoga sustava u prvom redu pogađa obitelj. Svrha bi joj se sastojala u sljedećem: "Pravedna nagrada za rad odrasloga koji je odgovoran za obitelj jest ona koja će biti dovoljna da se utemelji i dostojno uzdrži obitelj i osigura njezina budućnost" (LE, br. 19). Uzaludno je, stoga, svako inzistiranje na dobrobiti obitelji u najširem smislu, ako nema konkretne socioekonomske potpore, bilo u obliku "obiteljske plaće" bilo nekih drugih mjera koje su kadre najprije osigurati opstanak i razvoj postojećih obitelji, a onda poticati mlade ljude na zasniavanje novih obitelji. Država i njezino društvo sa svim svojim djelatnostima suvišni su bez obitelji.

Zaštita i prava djece

Da se često rabljena sintagma "djeca su naša budućnost" ne bi pretvorila u puku flo-

skulu, skrećemo pozornost na problem zaštite i prava djece. O tome je već mnogo toga poznato, napisano i javno raspravljeno (DD, 2001.). Ne tvrdimo da već sada ne postoje kvalitetno sročene mjere za ovo područje (Korać, 2001.:163–166). Ali, uvijek postoji neki "ali". Postoji naprimjer problem posvojenja djece, pri čemu se evidentira omjer 10:1 kada je riječ o broju "raspoložive" djece za posvojenje i broju posvojenih tijekom jedne godine. Istina, postupak posvojenja nije ni lak ni jednostavan, što potvrđuje i ozbiljnost i važnost takvog postupka. Čini se ipak da je pritom češće slučaj trombe, usporavajuće, a nerijetko i nesposobne birokracije, nego razvijena svijest o ozbiljnosti i važnosti postupka posvojenja. Svako dijete ima pravo na obiteljski dom. A kada mu nije omogućeno (a sigurno ne njegovom krivnjom) da živi, raste, razvija se i odgaja u vlastitom obiteljskom domu, onda mu društvo treba osigurati da to pravo ostvari na drugi način – posvojenjem. No bitno je da se na posvojenje ne čeka godinama, a nerijetko i do punoljetnosti kada je sve gotovo, nego da se to maksimalno brzo obavi, učinkovito, poštujući sve psihološke dimenzije te pravne norme iz ove materije. Sve to potiče na isticanje naše ljudske i društvene odgovornosti prema domskoj djeci, ali i prema još uvijek nezbrinutoj djeci koja prolaze teške trenutke, uvjetno rečeno, kvaziobiteljskog života. Nadalje, "prava djeteta" su svima poznata. No kako se društvo i društveni život razvijaju, a taj je razvoj mnogome opterećen negativnim pojavama i utjecajima, to snažno utječe i na život, rast i razvoj djece. Današnje pojave zlostavljanja djece, od seksualnoga i tjelesnoga do moralnoga, mentalnog i psihičkog zlostavljanja, a da se o zapuštenosti, nezbrinutosti i prepuštenosti djece na milost i nemilost ulici i ne govori, samo su neki fenomeni koji tek generički ukazuju na svu složenost i dramatičnost stanja u kojemu se mogu naći mnoga djeca pritisnuta nasiljem (VZD-VRH, 2001.). Međutim, nije dovoljno samo isticati konvencije, deklaracije i zakone o pravima djeteta, već je nužno stvoriti atmosferu, to jest jednu novu "kulturu prava djeteta" koja bi liječila ili razbijala obiteljski šovinizam kada je u pitanju nepriznavanje nasilja u obitelji, te unosila uozbiljenje u sve društvene sfere, od masmedija i škole, do društava i udruženja, na planu aktivne zaštite prava djece i poštivanja njihova dostojanstva u razdobljima najveće ranjivosti. Ako su djeca budućnost društva i naroda,

a stopostotno ona to jesu, onda još mnogo toga treba uraditi na planu zaštite i poštivanja njihovih prava i dostojanstva.

ZAKLJUČAK

Činjenično stanje obiteljskih vrijednosti u hrvatskom društvu danas ipak zrači optimizmom. No valja primijetiti da empirijsko istraživanje sa svojim pitanjima i tvrdnjama prvenstveno pokazuje stavove i uvjerenja ispitanika. Prema tome, obiteljski optimizam se prvenstveno otkriva kao činjeničan u sferi stavova i uvjerenja građana, a ne u sferi njegova stvarnog oživotvorenja u obiteljima po selima, naseljima, malim i velikim gradovima u našoj zemlji. Upravo zato smo govorili o obiteljskim vrijednostima, a ne o stvarnom stilu i načinu života konkretnih obitelji. Razlikovni pokazatelj takve vrste, to jest između vrijednosti i činjenice, vidljiv je djelomično u nerazmjeru između željenog i ostvarenog broja djece u ispitanika. Uz sve probleme činjeničnog stanja obiteljskih vrijednosti u hrvatskom društvu, ipak se može reći da je obitelj visokorangirana na ljestvici vrijednosti od građana, te da građani mnogo očekuju od obitelji kada je riječ o osobnom zadovoljstvu te ostvarenju smisla i svrhe egzistencije. Toliko je ipak dovoljno da se prepozna obiteljski optimizam kod građana naše zemlje.

Iako su iz katoličke moralno-teološke perspektive rađanje i odgoj djece dvije vlastitosti braka, ovdje su one predstavljene kao ključna osobina koja obiteljsku zajednicu čini temeljnom stanicom društva. Izneseni problemi povezani s rađanjem i odgojem djece, prvenstveno su promatrani pod moralnim vidom, pri čemu se mogu uočiti mnogi nedostaci i manjkavosti na društvenoj razini, kad se ta razina promatra i vrednuje iz katoličke moralno-teološke perspektive. I dok su rađanje i odgoj djece vlastitosti braka, dotle odgoj sam za sebe prelazi granice braka i prelijeva se na obitelj, kao širu stvarnost od samoga braka. Uz pozitivno priznanje odgojnih uloga triju institucionalnih razina, a to su obitelj, škola i Crkva, najveći naglasak je stavljen na obitelj koja ima prvotnu i nezamjenljivu ulogu i zadaću u odgoju djece. Odgoj je uvijek vrijednosno određen, te je veoma važno da se vrijednosne dimenzije obiteljskog odgoja poštuju, a to posebno vrijedi za školu kao odgojnu ustanovu, u smislu da školski odgoj za vrijednosti ne smije biti u sukobu s obiteljskim odgojem,

posebno ako su posrijedi moralne, vjerske, tradicijske, kulturne i političke vrijednosti.

Koliko su za razvoj i održanje suvremene obitelji važne socioekonomske okolnosti, ilustrirat će pokazatelj iz empirijskih istraživanja po kojemu naši ispitanici uspijevaju ostvariti tek 1,28 od 2,70 željene djece. Time se ne želi odmah tvrditi da bi se po jednom braku radalo više djece da su socioekonomske prilike bolje. No nema sumnje da glavni čimbenici koji utječu na manji broj djece u pojedinim obitelji nisu prvenstveno moralne i zdravstve-

ne, već socijalne i ekonomske prirode. Upravo zato se na obiteljsku plaću gleda kao na pozitivnu mjeru koja bi značajno doprinijela očuvanju stabilnosti obitelji, te povećanju nataliteta i poboljšanju demografske slike zemlje. Konačno, djeca su dobrobit ne samo obitelji nego i društva u cjelini. Zato bi zaštita djece i skrb o njim trebale postati glavnom brigom društva i države, a posebno u situacijama kada roditelji imaju stvarne poteškoće, ili kada sasvim zakažu u odgoju djece.

LITERATURA

- Akrap, A. (2001.) Obitelj u Hrvatskoj nakon demografskog sloma: stanje i perspektive, u: Balaban, S. (ur.) *Hrvatska obitelj na prekretnici*. Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve; Glas Koncila.
- Aračić, P., Nikodem, K. (2000.) Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu, *Bogoslovska smotra* 70(2).
- Bajsić, V. (1972.) Obitelj kao zajednica osoba, *Bogoslovska smotra* 42(1).
- Bajsić, V. (1985.) Religija nije izmislila ženu niti obitelj, *Žena* 43(4).
- Bajsić, V. (2000.) *Život i problemi crkvene zajednice: članci, rasprave, materijali*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Balaban, J., Črpić, G. (1998.) Relevantne vrednote za uspješan brak i željeni broj djece u Hrvatskoj, *Bogoslovska smotra* 68(4).
- Balaban, S. (ur.) (2001.) *Hrvatska obitelj na prekretnici*. Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve; Glas Koncila.
- Bouillet, D., Bračić-Ružić, G., Zrinščak, S. (2002.) *Neki aspekti zaštite obitelji u Republici Hrvatskoj s obzirom na europski kontekst*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Črpić, G., Rimac, I. (1998.) Pregled postotaka i aritmetičkih sredina (mean) istraživanja "Vjera i moral u Hrvatskoj", *Bogoslovska smotra* 68(4).
- Črpić, G., Koračević, K. (2000.) Stavovi hrvatskih građana prema djeci, *Bogoslovska smotra* 70(2).
- Črpić, G., Biščan, Ž. (2000.) Muško i žensko između uloge i osobe: ispitivanje promjene uloga spolova u hrvatskom društvu, *Bogoslovska smotra* 70(2).
- Črpić, G., Rimac, I. (2000.) Pregled postotaka i aritmetičkih sredina (mean). Europsko istraživanje vrednota – EVS 1999., *Bogoslovska smotra* 70(2).
- Dijete i društvo* Časopis za promicanje prava djeteta. (2001.) Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 3(1–2). (U tekstu D.D.)
- Drugi vatikanski koncil (1986.) *Pastoralna Konstitucija "Gaudium et spes" ("Radost i nada") o Crkvi u suvremenom svijetu*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost. (U tekstu GS.)
- Drugi vatikanski koncil (1986.) Dekret "apostolicam actuositatem" o apostolatu laika. Zagreb: Kršćanska sadašnjost. (U tekstu AA.)
- Čudina Obradović, M., Obradović, J. (1999.) Želja za djecom i apstinencija od djece: odrednice, korelati i mogućnosti društvene intervencije, *Revija za socijalnu politiku* 6(3–4).
- Grbac, J. (2001.) Uloga obitelji u novom shvaćanju rada, u: Balaban, S. (ur.) *Hrvatska obitelj na prekretnici*. Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve; Glas Koncila.
- Grupa autora (1998.) Socioreligijsko istraživanje: "vjera i moral u Hrvatskoj": djelomično izvješće, *Bogoslovska smotra* 68(4). (U tekstu VMH/di.)
- Grupa autora (1999.) Problematika pastorala braka i obitelji: zbornik radova sa XXXIX. teološko-pastoralnog tjedna za svećenike, 26.–28. siječnja 1999., *Bogoslovska smotra* 69(2–3). (U tekstu PPBO.)
- Grupa autora (2000.) Europsko istraživanje vrednota – EVS-1999: podaci za Republiku Hrvatsku: djelomično izvješće, *Bogoslovska smotra* 70(2). (U tekstu EVS-1999./di.)
- Hrvatski zavod za javno zdravstvo (1998.) *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 1998. godinu*. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo (U tekstu HZZJZ.)
- Korać, A. (2001.) Pravo na sklapanje braka i osnivanje obitelji u Hrvatskoj, u: Balaban, S. (ur.) *Hrvatska obitelj na prekretnici*. Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve; Glas Koncila.
- Ivan XXIII (1961.) *Mater et Magistra (Majka i Učiteljica)* (15. svibnja 1961.). Enciklika o 70. obljetnici enciklike "Rerum novarum" o suvreme-

- nom razvoju socijalnog pitanja, u: SDC. (U tekstu MM.)
- Ivan Pavao II (1981.) *Laborem exercens (Radom čovjek)* (14. rujna 1981.). Enciklika o ljudskom radu o 90. obljetnici enciklike "Rerum novarum", u: SDC. (U tekstu LE.)
- Ivan Pavao II (1981.) *Familiaris consortio (Obiteljska zajednica)* (22. studenoga 1981.). Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu. Zagreb: Kršćanska sadašnjost. (U tekstu FC.)
- Ivan Pavao II (1987.) *Sollicitudo rei socialis (Socijalna skrb)* (30. prosinca 1987.). Enciklika o 20. obljetnici enciklike "Populorum progressio", u: SDC. (U tekstu SRS.)
- Ivan Pavao II (1995.) *Evangelium vitae (Evandjelje života)* (25. ožujka 1995.). Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života. Zagreb: Kršćanska sadašnjost. (U tekstu EV.)
- Kongregacija za nauk vjere (1974.) De abortu procurato (18. studenoga 1974.). Izjava o namjernom pobačaju, u: Pozaić, V. (1990.) *Život prije rođenja: etičko-moralni vidici*. Zagreb: FTI. (U tekstu DeAP.)
- Kongregacija za nauk vjere (1987.) *Donum vitae (Dar života)* (22. veljače 1987.). Naputak poštivanju ljudskog života u nastanku i o dostojanstvu rađanja: odgovori na neka aktualna pitanja. Zagreb: Kršćanska sadašnjost. (U tekstu DV.)
- Novak, S. (2001.) *Digresije: razgovori s Jelenom Hekman*. Zagreb: Ex libris.
- Pavao VI (1971.) *Octogesima adveniens* (14. lipnja 1971.). Apostolsko pismo prigodom 80. obljetnice enciklike "Rerum novarum", u: SDC. (U tekstu OA.)
- Puljiz, V. (2001.) Obitelj i socijalna (ne)sigurnost u Hrvatskoj, u: Baloban, S. (ur.) *Hrvatska obitelj na prekretnici*. Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve; Glas Koncila.
- Ricoeur, P. (1960.), La merveille, l'errance, l'énigme, *Esprit* 11:1655–1676.
- Sveta Stolica (1990.) "Povelja o pravima obitelji" od Svete Stolice predložena svim osobama, ustanovama i predstavnicima vlasti nadležnima za poslanje obitelji u suvremenom svijetu (22. listopada 1983.). Zagreb: Kršćanska sadašnjost. (u tekstu POPO.)
- Valković, M. (ur.) (1991.) *Socijalni dokumenti crkve. Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost. (U tekstu i literaturi SDC.)
- Vidal, M. G. (1993.) *Etica della sessualità*. Torino: SEI. (Orig. nasl.: *Etica de la sexualidad* (1991.). S.A.: Editorial Tecnos.)
- Vijeće za djecu Vlade RH (2001.) *Nasilje nad djecom u obitelji: zbornik radova*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. (U tekstu VZD-VRH.)

Summary

FAMILY VALUES AND SOME ASPECTS OF THE SOCIAL PROTECTION OF THE FAMILY

Tonči Matulić

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb, Zagreb, Croatia

The first part of this paper deals with the analysis of the results of empirical researches in regards of the attitudes of citizens about family values. The indicators are clear and unequivocal: the family is still highly appreciated in our society and it dominates on the list of the basic values of our citizens. In the second and third part of the paper the two main issues from life and activities of the married and family life are considered: giving birth and raising children. The subjects of responsible parenthood, family planning, human reproductive medicine and motherhood are singled out as the topics of special 'political' importance, with the emphasis on the vital need of their social protection and promotion with the aim to create a positive atmosphere for the citizens to start families and have children. The raising of children is considered in the context of the roles and duties of the family, school and Church, stressing the protective measures for the moments of value in raising children, the mutual respect of the spheres of competence and protective measures against family violence. The last, fourth part considers the family in newly formed social circumstances. Some important aspects of socio-economic protection of the family come to light, among which the need for concrete measures for protec-

ting the family in the situation of unemployment and competition on the labour market is particularly prominent, as well as the need for measures that would ensure the family wages and respecting the rights of children.

Key words: family values, family policy, protection of the family, family wages, giving birth, raising children, children.